Як Чоловік зійшов на Пана.

Оповіданє

ВЯЧЕСЛАВА БУДЗИНОВСЬКОГО

Вінніпеґ, 1921.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОЇ КНИГАРНІ
850 MAIN ST. — WINNIPEG, MAN.

З ДРУКАРНІ "КАНАДИЙСКОГО ФАРМЕРА"
120—122 KING ST. — WINNIPEG, MAN.

Як Чоловік Зійшов на Пана.

ОПОВІДАНЄ

Вячеслава Будзиновського.

1921.

Накладом „УКРАЇНСЬКОЇ КНИГАРНІ"

850 Main Street, Winnipeg, Man.

З Друкарні „КАНАДИЙСЬКОГО ФАРМЕРА"

120-122 King Street, Winnipeg, Man.

Стефан Порубальський замовк. Положив скрипти на крісло і позїхну голосно.

— Я вже втомив ся і не читаю дальше. Лишім се на по обіді.

— Ти здурів? — обізвав ся єго товариш Петро. — Коли-ж скінчимо? Окрім нинїшної порциї, мусимо переробити ще й те, що з вечера нам остало ся.

— Менї горло вже висохло — казав Стефан витягаючи свої кости, що аж отоманка затріщала. — Не годен дальше читати.

— Давай скрипти, я читаю дальше. Жартувати нема що. За місяць термін, а ми не нюхали ще й половини матеріялу. Коли-ж ми се зробимо? Тепер нї, вечером знов нї, бо біжиш до Гальки; в суботу знов їдеш на віче... З такої роботи муки не буде. До обіду маємо ще годину Лїпше тепер ще учити ся. По обідї троха подрімати і знов до роботи!... Давай скрипти, я читаю!

— Хочеш, то читай, але для себе самого, по тиху, бо се монотонне читанє і мухи вже денервує. Диви, як неспокійно лїтають. Я піду пройти ся по сьвіжім воздусї, бо голова вже розболїла від тих юридичних мудрощів.

Підійшов до ліжка, де лежав Петро і кинув єму скрипти. Сам пішов до шафи, вдягнув ся і вийшов. Петро заслонив ся скриптами і нїби читав, але уважно придивляв ся Стефанови.

— Гм... Се дуже підозріле... Натягнув сурдут, в котрий убирає ся лиш на велику параду і в котрім дуже ефектовно виглядає... Гм.... гм... І капелюх сивий взяв, в котрім єму дуже до лиця; Галька звичайно в семім небі, як єго так увидить... Але до неї він нїколи так не убирає ся... Цікавий я, чи взяв рукавички?... Звичайно бере їх лиш тодї, коли іде на етикетальну візиту і то затягає аж перед дверми... На улици, Борони Боже!

Петро встав, і підійшов до шафи. Заглянув в пудло.

— Нема рукавичок! Нема і ясної краватки. Щось є!... Цікава річ... Тепер дванацята година. — Варто затямити... Як то добре, що Греки винайшли нитку, по котрій доходить ся до клубка! Вчера також викрутив ся о тій самій порі. Щось оно дуже інтересне і пахне жіноцтвом, коли навіть менї не звірить ся. Але щобим так упав при іспиті, як не дійду, що за одна!

Коли так Петро ломив собі голову над сим загадочним питанєм, Стефан станув на сходах, виймив мале зеркальце, котре щойно вчера купив собі, поправив краватку і уложив на голові капелюх так, як думав, що єму найліпше до лиця. обзорини в зеркалї випали вдоволяючо. Можна було се вичитати на єго власнім лици. Був певний, що тепер мусїв кождій подобати ся.

Най нїхто не думає, що була се неоправдана зарозумілість. До сего переконаня дійшов він цїлком научною, бо індуктивною методою. Такою, як она стоїть написана в творах Конта, батька позитивної методи в науцї. Всї факти, з котрих він виснував згадану теорию, чи ту певність, були такі, що всї дївчата, з якими дотепер стрічав ся, дуже радо бачили єго в своїм товаристві і очи кождої були звернені на него.

Скінчивши обзорини своєї особи і одежі, побіг на улицю Осолиньских і пустив ся в сторону міського городу. Коли зайшов в город, ударило чверть.

— Чверть на першу. Саме добра пора. Небавом надійде.

Завернув і пустив ся тою самою дорогою.

— Іде вже!

Пізнав єї вже з далека. Не по лици, бо було ще досить далеко, а по ґардеробі. Блавати і червоний мак на капелюсї, ґранатова сукня, чорна парасолька, книжки на ремінци і скорий рівний хід — по тім розріжняв він єї в громадї других дївчат, що рівночасно з нею вертали зі школи. Зрівнали ся обоє і глипнули собі в очи.

Лице єї зробило ся, як той маків цьвіт на капелюсї. Четвертий раз уже стрічають ся так — і перший раз покраснїла. Не знав він єї, нї она його не знала. Минули ся. Стефан ступив ще з пять кроків і завернув. Очи їх знов зустріли ся... она також озирнула ся. Обоє скомпромітовані! Она очевидно більше, бо дївчина. Як би зловлена на злочинї, спустила головку і побігла своїм скорим, рівним кроком.

— Мушу знати, де мешкає. — Хотїв пустити ся за нею. — Нї, ще зміркує і осьмішу ся. Завтра уряджу се инакше. Буду йти з тої сто-

рони, що й она, так щоби не зійти ся з нею око в око. Тогди й за нею буду слідити аж до дому. Буде се виглядати так, як би я случайно ішов за нею.

Завернув і пішов обідати.

На другий день, знов лежать оба. Стефан на отомані, Петро на ліжку, і читють скрипти. Читають аж до пів до дванацятої години. Тим разом перервав Петро.

— Знаєш що, Стефку?

— Ні, не знаю.

— Від осьмої, до першої без перерви учити ся, то рішучо за много. Кінчім все о дванайцятій. От заграй тепер свого Лішта, потім на обід, годину в кавярні, до четвертої передрімати ся, а відтак до десятої наука, і спати. Се буде найекономічнійший розклад часу.

— На перерву о дванайцятій, годжу ся, але сідати до фортепяну тепер не маю охоти. Волю пройти ся, бо вже в очах темніє і в голові шумить, як через цілих пять годин без перерви дивиш ся в записаний папір і думаєш о тих крутарствах. Що знов до вечера, то твій плян злий. Я і вечер хочу мати вільний.

— Але-ж, чоловіче! В той час найліпше робить ся. Від Гальки возьми урльоп на місяць. Она чейже витримає тих кілька днів, не схоче, щоби ти через таку дурницю, з єї причини, провалив ся при іспиті.

— Ей! Мені Галька так само в голові, як і тобі.

— Но-но! Говори се другому, не мені. Ти забув уже, що то було, коли до неї залицяв ся Остапович? Не дурів ти, що аж сьмішно було. Она перша може, котру ти серіо любиш.

— Було колись.

— Колись було? То чому, коли тепер нема, не маєш попостити один місяць? Хиба маєш другу яку і бігаєш до неї о тій порі.

— Борони Боже! Але от — чоловік привик уже. Історня тягне ся вже рік цілий, привик що вечера побалакати. Се найліпша для мене розривка і відпочинок.

— Так знаєш що? Коли се вже желізна конечність побалакати з нею раз на день, а шкода тратити так продуктивний для науки вечер, перенеси ті конференції на час, котрий ми призначили на відпочинок, значить на дванайцяту перед полуднем. Остаточно можна би вже о одинайцятій кінчити, тим більше, що варто би нам раньше вставати.

— Як жеж се може бути? Як я можу їй се запропонувати? Она-ж

моя наречена. Впрочім ми сходили ся не самі обоє, а в товаристві старших, і то не після умови, а от так, з привички. Нї я до неї нї она до мене не має жадних претенсий нї обовязків. Коли-б я їй так запропонував, она би думала, що я вже на щось таке рішив ся, на що я — поки що — рішати ся не думаю. Се виглядало би, що ми вже до себе належимо.

— То знаєш що? Я тобі поможу. Я зроблю се, що она сама переложить свої проходи з вечера на день... на дванайцяту годину. Зроблю се так зручно, що не буде навіть підозрівати, що ти о тім знаєш, і що се стало ся в твоїм інтересї.

— Не хочу.

— Чому?

— Бо не хочу.

Петро усьміхнув ся і замовк.

Стефан читав право. Три на дванайцяту кинув скрипти і встав.

— Вже встаєш? До дванайцятої ще чверть години. Читай ще троха

— Нї! В горлї висохло аж пече.

Підійшов до шафи, натягнути парадну ґардеробу.

— Новий жакет береш, а то на що?

Стефан нахилив ся так, що двері шафи заслонювали єго. Чув, як кров заливає лице.

— Я? нї! — відповів. — Тяжкий ворог подумав собі.

Убрав звичайний сурдут, бо бояв ся збудити підозріне. На сходах здігнав єго Петро. Казав, що також чує потребу пройти ся. В тій хвилї відчував Стефан велику охоту утопити товариша свого в ложцї води. Коли дийшли до улицї Осолинських, хотів Петро завернути до міста. Стефан не хотїв. Казав, що в містї за великий гамір.

— Я маю ще дїло до міста, будь здоров — сказав Петро, і пустив Стефана самого. Ступив лише з пять кроків і завернув. Пустив ся за Стефаном. Той нагло звільнив хід. Петро здогадав ся, що Стефан у мети своєї прогульки. Біда лиш, що саме тепер не міг він довше слїдити. Він запримітив з далека свою кузинку. Не тяжко було відріжнити єї від иньших дївчат. Капелюх з блаватами і червоним маком, чорна парасолька, книжка і скорий, рівний хід. Ще хвиля, а зийдуть ся. Однак се було єму дуже не на руку, бо вже більше як місяць відколи вернув з села до Львова, а в єї родини ще не був. Доси думали, що єго ще нема у Львові, а тепер, коли єго побачать, буде мусів відвідати їх та

ще крутити, що от що лиш приїхав з села. А він дуже не радо бував в тім домі, бо для єго демократичних привичок і поглядів був се дім занадто панський і консервативний, за много етикети а за мало щирости. Зміркував, що завертати запізно, бо она могла вже була єго з далека пізнати. Пішов дальше за Стефаном. Запримітив, що коли переходила попри Стефана, глипнула оком на него, потому в землю і покраснїла. Єго самого не запримітила, бо не відповіла на єго уклін.

— Нинї в ясній сукни, се значить — думав собі Порубальский — она зміркувала, що я вчера для неї так вистроїв ся. Видко, що й она хоче менї подобати ся.

Як лиш минули ся, він завернув і спаленів. Перед ним стояв Петро. Але Порубальскому здавало ся, що той не міг нїчо запримітити.

— Стефане, чи ти придивив ся тій дївчинї?

— Котрій?

— А тій, що йно перейшла попри тебе.

— Нї... А що на нїй цїкавого?

— Що цїкавого?... Ой, Стефку, Стефку! Скажи менї, нащо тобі властиво Бог дав очи?! Се чудо не дївчина. Кажу тобі: така краса, що не дай Боже! "Як бачиш ї хлопче, минай ся і мри".

— Справдї? Шкода що я не уважив.

— Як би не се, що ти без ратунку задурив ся в Галї, я-б тобі радив познакомити ся з тою.

— Щож робити? Пропало. Не бачив, тай годї!

— Пропасти не пропало. Она здає ся ходить до видїлової школи, бо я єї дуже часто стрічаю, як іде туди. Все перед девятою туди, а о дванайцятій домів. Вийдім завтра о тій порі, а я тобі покажу.

— Не хочу. Не мав бим роботи та за дївчатами бігати. Бігай сам, коли маєш до того охоту.

Окрім о дванайцятій, виходив Стефан на улицю Осолинських також все о осьмій рано, бо надіяв ся стрітити ся з нею, як іде до школи. Однак нїколи не пощастило ся єму. Нїяк не могло се помістити ся єму в голові, чому не може єї подибати.

— Коли вертає зі школи в полудне, мусить іти рано до школи. Хиба туди іде иньшою дорогою, як назад.

Доперва Петро розяснив єму ту загадку. Довідав ся, що она іде до школи не о осьмій, але аж перед девятою. Нинї був він уже перед девятою на вартї. Минув ся з своєю незнакомою богинею і успокоєний

вернув до науки. Перед полуднем передумував над тим, як би викрутити ся від Петра, коли-б тому і нині захотіло ся вийти з ним. Однак Петро зібрав ся скорше і вийшов перший.

Дівчина з блаватами і червоним маком на капелюсі, чорною парасолькою, книжками і в ясній, синявій сукні, вертала скоренько до дому. За нею пять кроків ішов Стефан.

Хтось поклепав єго по плечу. Був се Петро.

— А що! Вчера не хотів — ніби то, а нині сам прибіг. Правда, що гарна?

— Де она?

— Знаєш що?... Не удавай дурного. Се ясне як сонце, ти за нею гониш. Чому то відразу не признати ся! Чи боїш ся моєї конкуренциї? або думаєш, що зраджу се твоїй Галї? Не бій ся!... Але ти відай хочеш гнати за нею аж під саму єї хату. Не перешкоджаю тобі, бувай здоров!

— Ні, коли вже здогадав сж, то ходи зі мною. Се не впадає так в око.

— Або я дурний бігати за незнакомими дівчатами, та ще й в таку спеку!

Лишив Стефана самого. При вході до міского города, сиділа перекупка. Дівчина задержала ся коло неї, щоби купити вишень. Щоби їй ліпше придивити ся, Порубальский зробив те саме. Тепер не мав уже відваги іти дальше за нею. Сів на лавку і заїдав вишні...

* * *

— Чому вганяєш за тою школяркою, коли маєш вже одну любку — не бридку і грошевиту?

— От так собі. Невинна забавка, тай тілько.

— Забавка. Добра менї забавка! Така забавка до спокою не причиняє ся.

— Колиж бо она гарна, страх яка гарна! Людський словар не посїдає навіть слів, котрими міг би описати єї красу. Найґеніяльнїйший маляр не сотворив би щось такого. Менї здає ся, що коли би я був найславнїйшим чоловіком на сьвіті, царем цїлої нашої системи планетарної, віддав би всю славу, цїле царство разом з житєм, за єї один однїсенький поцїлуй.

— Чи не пив ти що нинї? Щось дуже з під облаків, вельми поетично зачинаєш орацию. Спусти фантазию о кілька октав низше і го-

ворім прозою, як пристало на тверезого чоловіка. — Коли ж тобі впав в око той підліток і від коли допчеш по слідах тої гуски? О скілько пригадую собі, я вже через два тижні не мав щастя бачити тебе около дванайцятої години.

— Тепер нема часу о тім говорити. Читай скрипти.

Петро зачав читати. За яку годину перестав, і звернув ся до Стефана.

— На маєш.

Він хотів передати Стефанови скрипти, бо після умови, мали они міняти ся. Кождий з них, мав читати на переміну по годині.

На се "на маєш" Стефан відповів лиш рівним і глубоким віддихом.

І не диво, бо не спав цілу ніч. Вечером був з Галькою на красвій виставі. Відпровадивши дівчину до хати, пішов на бенкет, на котрім була зібрана укр. публика, що сегодня майже з цілого краю зїхала ся до Львова з нагоди якогось народного торжества. На тім бенкеті промовляв між иншими і Стефан. Подібні нагоди і всї єго публичні виступи, зворушували єго до глубини душі. Коли вернув до хати і поклав ся до ліжка, рідко коли міг заснути.

Родили ся ріжні, що раз нові думки. Одна здоганяла другу і так єго бентежили, що сон єго ніяк не брав ся. Нинї очи єго також не клеїли ся і він перемучив ся так аж до рана. Доперва монотонне читанє Петра поділало як наркотик і він заснув.

*
* *

Перед вечером натягнув Стефан найпараднїйший ґарнїтур і пішов з Петром на виставу. В товаристві, до котрого они прилучили ся, була Галя. Донька укр. свящ. в горах, приїхала до Львова на час вистави і перебувала у своєї тїтки. На виставу прийшла під єї опікою. Тїтка Галї, вдова по священику, водила з собою ще одну панну "на виданю", свою власну доньку, Клявдзю. Стефана уважала тїтка за "конкурента" Галї, а Петра "каптувала" для своєї Клявдзї. Найлюбійшим предметом її снів і плянів було, склеїти ті дві пари на разї як найскорше.

— Варто потрудити ся — думала она собі, — бо оба гарні і статочні хлопці, і оба зроблять карієру. Правда, що они троха "вільнодумні" і мішають ся в полїтику, але се хороба молодости. Коли споважнїють, то їм дитиньства ті вишумлять з голови.

Розуміючи ся на притягаючих средствах і способах, улекшувала обом парам як, могла, солодке "в чотири очи". При тім пильнувала все,

щоби все діяло ся в границях ”моральности“, т. є. щоби людським язикам не давати материялу і причини ”до говореня“. Длятого жадна пара не могла відійти від товариства сама і без ”ґвардиї“. Коли ціле товариство, зложене з поважних матрон і ще поважнійших мущин, розсїло ся за столом, вільно було молодим відійти погуляти, але всїм в купі. Обі наші пари користали з того і в товаристві трох тїтчиних хлопців відходили пройти ся по виставі. Хлопцї діставали від паничів ”на чеколядки“ і счезали в товпі. Відтак — одна пара в право, друга в ліво.

Стефан з Галькою зійшли на долину до парку. Алеї пусті, бо весь нарід волів крутити ся по площи вистави.

— Ґратулюю — зачала перша Галя. — Я чула за ваші вчерашні подвиги. Менї казали, що нїчия бесїда не зробила такого вражіня як ваша. Се не аби який тріюмф роз'ентузиязмувати і на свій бік потягнути збори, котрі по більшій половинї складали ся з ваших противників. Се мусить бути дуже, дуже приємно... Правда? Я аж бою ся говорити з таким великим чоловіком.

— Менї не дає се особлившого вдоволеня, коли менї аплявдує череда баранів, — а така там публика була — я навіть сумнїваю ся, чи они розуміли тенденцію моєї промови. Чи ви знаєте, що так само як мою, оплескували і найдурнійшу промову, таку глупу, що й соромно було слухати. Та ще й здоровле бесїдника пили; підносили на руки і сьпівали ”многая лїта“, що аж шиби бренїли і хата дрожала. Я би був о много більше вдоволений, колиб та публика була висвистала мене. Тогди-б знав бодай, що зрозуміли мене.

— Дивний смак — подумала собі Галя — а відтак сказала:

— Ви-ж бо з нїчого нїколи не вдоволені, вам все не влад. В поважній, научній часописи нїмецькій появляє ся дуже прихильна оцїнка вашої працї, фаховий рецензент обсипав вас похвалами, які дістають ся мало якому авторови, а ви кажете, що се для вас нїяка похвала, бо писав єї чоловік чужий, котрий не знає відносин, о котрих ви писали і тому єму лиш здає ся, що ви сотворили щось великого.

Хвалять мудрі люди, вам се мало, хвалять дурні, як ви кажете — барани — вам також кривда. Що би я дала, як би бодай на старість могла так вславити ся, як ви тепер вже, в таких молодих лїтах! Давнїйше я все марила о тім, щоби близше пізнати такого, що ”пише“. Всякі писателї страшно менї імпонували. Нинї, коли я вже не з од–

ним познакомила ся, стала я більше вимагаюча і перший ліпший менї вже не заімпонує.

Тепер знаю вже, що не все що надруковане, таке дуже розумне, що не все заслугує на похвалу той, котрого публично хвалять та ще й портрети єго друкують. Тож коли ваші літературні і ораторські подвиги менї імпонують, і то не лиш менї, але як показує оцінка вашої працї — поважним ученим, то як же-ж великим мусите видавати ся в очах тої — як ви кажете — череди баранів! Се мусить бути велика роскіш, так прославити ся.

— Мило оно є, але не так дуже, як то ви собі думаєте, і то лиш тогди, коли ставить ся перший крок в публичнім житю, нім здобуде ся перший оплеск. Потому оно вже тратить свій чар, видаєсь чимсь цілком звичайним і природним. З тою річию має ся так само, як з так званими чудами природи. Всхід і захід сонця, шум смерек, романтичність гір і такі иньші поетичні річи, очаровують лиш екзальтованих, нарваних, та поетами з ума зведених міщухів. Мужик, котрий в тій природі жиє, приймає все те цілком рівнодушно і на вид заходячого сонця в екстазу не впадає. Єму більше заімпонує міска ґазова ліхтарня, та гладка як дошка улиця асфальтова. Як раз те, що нас не одушевляє, в чім ми не бачимо ніякої романтики ні поезії.

— Так думаєте? Народна поезия перечить сему. Колиб мужик не відчував краси природи так само як і ми, не бачив в тім жадної поезії, не малиб ми в народних піснях тілько порівнань взятих з природи, він не убирав би своїх спостережень і вражінь в рими, не висьпівував би в пісни.

— Певно, певно. Маєте рацию. От перша ліпша співанка народна:

Сидить когут на шопі,
Наніс яєць три копі,
А я яйця продам,
Жидам довжок віддам!

Яке вражінє мусів зробити на поетичну вдачу мужика той когут, що сидить на шопі і несе ся; як єго мусіло се до глубини душі зворушити, коли він убрав се в рими, висьпівав в пісни!

— А історию о пастуху, міскій паннї і фіялках знаєте? Молода туристка — міска панночка, що йно вирвала ся з пансіону, іде попри пасовиско.

— Ах — які гарні, які чудові фіялки! В якім они занедбаню! Чи ніхто ними не журить ся? — питає пастуха, що з усеї сили викрикував в безконечність чудову народну пісню:

Гой дай дана дана дана,
дана, дана, дана, дана...

— Чому ні! — відповів пастух. — Вівці спасають!
Ви не бачите анальоґії?
— Яку анальоґію?
— Істориї з фіялками з тим, о чім ми перед хвилею говорили.
— Якесь дуже штудерне порівнане маєте на думці, бо я не можу догадати ся, з чим хочете порівнувати ту, впрочім дуже добре видуману анекдотку.
— Я наведу вас. Ті фіялки, котрими одушевляла ся міска панночка, то ті оплески товпи, котрі вам так імпонують.
— Тепер розумію. Міска панна, то я; прозаічний пастух, то ви. Але одно ще бракує. Де фіялки, де вівці?
— Фіялки, вівці? Фіялки, то подвиги літератів і бесідників. Вівці, чи барани, що спасають цвіти, то наші дневники та їх читателі. От і ціла користь з тих фаєрверків політичних в тім, що дневники мають чим виповнити свої шпальти, а передплатники кормлять ся тим. Мені самому перестало се вже імпонувати, переїло ся. Малу втіху оно на кождий случай справляє, але роскіш не велика. Симпатиї гарної дівчини, то більша роскіш, як похвальні гимни сьвіта.
— Що з вами? До тепер ви цілком инакше думали. Дівчата іґнорували ви а лиш політика одушевляла вас. Може і прозу покинете, а заберете ся до тої поезії, котру ви до тепер на кождім кроці осьмішували?
— Думаєте, що я так змінив ся?
Ще й як! Пізнати се не лиш по ваших словах. Я ще ніколи не бачила вас так вистроєного, як нині. Жадна, і найвибагливійша дівчина, не могла би вам нічо закинути.
— І вам то так дуже подобало ся?
— Комуж се не подобає ся?
— Котрій дівчині? — скажіть ліпше. Сеж звісна річ, що виелєґантований і вилизаний ґоґо імпонує дівчатам більше, як просто одітий

хоч би не знати який — добрий, розумний і шляхотний мужчина.

— Не всім.

— Таки всім! І найрозумнійшим. Кожда з вас цінить більше старанно вигладжений вус хлопця, як єго розум; шпортовною краваткою заімпонує ся вам більше, як чеснотою, характером, або образованєм.

— Може ви маєте рацию. Я не буду боронити себе і моїх товаришок. Хиба то лиш скажу на нашу оборону, що під тим взглядом мужчини не ліпші від нас. Чи гарне личко дівчини не імпонує вам більше як єї характер і розум? Єї поверховність цінить більше, як єї духові прикмети? Ви знаєте "Ганю" Сєнкевича? Мужчина покидає там дівчину з тої одної причини, що віспа затерла давну красу єго любки. Другий примір, мій брат. Виж знаєте, чому він зірвав з своєю нареченою?

— Зірвав, бо друга єму ліпше подобала ся.

— Але чому — чому? Єго любов остигла тому, що она приймала єго в звичайній, хоч чистій і приличній домовій ґардеробі. Покинув єї для пустої кокетки, котра цілу свою інтеліґенцію вкладала в сукні, фризуру і парфуми. Третий нумер сусід наш. Хоть жонатий, залицяє ся до кождої гарнійшої дівчини, а на жінку, котру так страшно колись любив, і не дивить ся.

— Маєте рацию. Але не без рациї суть і ті, котрих ганите. Ви всі тої дивної гадки, що як одну любить ся, то на другу не можна і оком глипнути. Менї знов здає ся, що, що гарне, то гарне і мусить кождому подобати ся. Єсли дві дівчині гарні, то они обі менї подобають ся. Думаю навіть, що так добре як в одній, можна любити ся в двох і трох. Єсли любуємо ся гарними образами — творами людських рук — то чомуж не любити нам живі ориґінали?

— Коли ви свої теориї приміните в практиці, то ваша жінка не буде мала з вас потіхи.

— Від повітра, голоду, огню, війни, і від жінки — борони мя Господи!

— Коли ви зачинаєте відхрещувати ся від жінок, то ви на найліпшій дорозі до ліквідациї кавалерства. Оно дуже часто від того зачинає ся.

— Певно, певно. Не маю пильнійшої роботи. Длятого то я й прийшов тут на виставу — оглянути дівчата. Длятого також убрав ся так, щоби й на себе звернути увагу.

Глянула на него своїми великими, чорними очима. На єї лици ма-

лювала ся нескінчена утїха. Нинї видав ся їй Стефан о много гарнійшим як звичайно.

— Не маєте понятя, як вам гарно в тім убраню! Цїлком иньший чоловік, ви все повинні так носити ся.

— Бачите? І вам подобає ся не сам мужчина а єго краватка.

— Краватка? Думаєте що лиш краватка. Так добре ви мене пізнали?

Стефан не знав, що відповісти. Хотів віддлатити ся їй рівною міркою, якимсь компліментом. Она також видала ся єму нинї дуже гарною, гарнійшою як звичайно.

— Русалки при світлї місяця не могли так гарно виглядати, як она при синявім блеску електричних лямп — думав собі. Ішли так обоє мовчки поміж двома рядами високих, рівно обрізаних корчів. З площі вистави доносив до них вітер голос музики. Грали вязанку з оперових мельодий. Як раз тепер ніс ся уривок з опери "Галька": — Przyszedł panicz i dla niego pogardziłaś mną.

В души Стефана виринули два образи: Галька і школярка. Він порівнував їх з собою.

Мовчки зайшли в вузку алєю. Густий пліт корчів і дерев, котрих корони сходили ся над їх головами, не допускав сьвітла тисячів лямп електричних, що як море зір сіяли на площи вистави. Місяць також десь задів ся, і в алеї було темно, що й одно одного не бачило.

— Як ту темно, як ту темно. Аж страшно!

— Ще погубимо ся. Держіть ся мене — і подав її рамя.

— Як гарно грають. На горі, серед того гамору не виходить так гарно.

Стефан намацав палицею лавку і усїли. Він опер руку о поруче лавки і бавив ся єї косою. Доки музика не скінчила, они мовчали.

— Чули ви, панно Галю, як они закінчили? Що ви скажете на таке закінченє: моя Галю ти єдина?...

Не ждучи на відповідь, пригорнув Галю сильно мов кліщами до себе і витиснув горячий поцілунок на єї устах. Она не відповідала нїчого, але і не боронила ся, не вирывала ся з єго обіймів. Сперла голову о єго груди і без протесту відбирала поцілунки. Було темно, тож Стефан не міг бачити, якою утїхою сияло єї лице, як она на-пів отвореними устами усьміхала ся — роскішною, лагідною усьмішкою, як дитина у снї.

Ніколи не учив ся Стефан з такою охотою, як на другий день. І на гадку не прийшло єму виходити на зустріч школярці. Вечером блудив знову з Галею в парку і пояснював їй зміст нової своєї праці, до котрої материял відложив на час по іспиті. Галя слухала уважно і вдивляла ся в него мов в зорю.

— Єсли єму удасть ся викінчити працю після того пляну, — думала — стане він найславнійшим чоловіком у нас.

Їй ще більше залежало на удачі, як Стефанови. Она все марила о тім, щоби єго слава гомоніла широко-широко, не лиш в краю, але і поза єго границями.

Зайшли знов в ту саму темну алею, що вчера і усіли на лавці. Розмова урвала ся. Галя зачала була о чімсь говорити, але він збув єї пів словом і она замовкла. Стефан бив ся з думками, та не міг дійти з ними до ладу. Галю обхопив нервозний несупокій. Була певна, що він не може рішити ся, чи має докінчити се, що вчера зачав був, чи лишити річ в завішеню. Хотіла зразу сама завести розмову на сей предмет, щоби потягнути єго за язик. Бояла ся лиш, що єсли не зручно возьме ся до діла, сама попсує справу.

— Щось довго надумує ся — міркувала. — Видко, що не може ще рішити ся. Чи не ліпше буде за язик не тягнути?

— Ходім між люди — перервав мовчанку Стефан.

— Лихий знак — подумала, і несьвідомо сіпнула єго за рукав і присилувала лишити ся.

— Сидіть ще троха. Тут так тихо, так любо... Чому ви так замовкли? Маєте яку журу? Чи може розважаєте щось дуже важного?

— Важне оно є, але мені час ще о тім думати.

— Не вільно мені знати, о чім ви так думаєте?

— А вам се на що?

— Так... Ви-ж знаєте, що я дуже цікава.

— А може се для вас й ліпше було би, єсли би ви сего не знали?

— Ліпше — ліпше? — ледви чутно вишептала. — Тепер я ще цікавійша. Тепер я вас прошу. Скажіть — і вхопила єго руку — скажіть!

Стефан нахилив ся до неї і шепнув:

— Галю! ти любиш мене?

— Ви питаєте? Такий ви психольоґ? Ви повинні були се давно ба-

чити, і ви знаєте се, добре знаєте, хоч між нами о тім бесіди не було. Чому питаєте?!....

— Любиш? — питав шепотом.

— Люблю, люблю.

Хвиля мовчанки.

— Ви знаєте вже... а я не довідаю ся? — Яка ваша відповідь?

Стефан не відповідав. Пригорнув лиш дівчину крепко до себе і покривав поцілуями уста, очи, шию.

Утихли поцілуї, замовкли слова. Лиш легенький шепіт ліщини зливав ся з глубоким скорим віддихом дівчини в тихі, ніжні акорди. Галя цілою істотою своєю потонула в думках, марила о своїм щастю. А Стефан?.....

Стефан вдивляв ся в єї лице, та нічо не міг доглянути, бо густа ліщина заслонювала той маленький білий серп, що плив по темнім небеснім склепіню.

Думки Стефана відбігли від хвилї, від місця, на котрім сидїв, від особи, котра до него притулювала ся. Думкою переніс ся він в тій хвилї на улицю Осолиньських. І бачить він... іде школярка. Іде своїм спокійним, рівним кроком. В одній руцї книжки, в другій чорна парасолька. Синява сукня, а на яснім капелюшку блавати з маком. На тонкім стебельци хитають ся за кождим єї кроком, мовби кланяли ся єму. Ще нїколи не видала ся єму такою гарною, як в тій хвилї. Ті очи... той стан! Галя не може й рівнати ся з нею. Іде і озирає ся. За ким? — Очевидно за ним.

— Але він — нинї не вийшов! Не вірний... він другу любить!

Єї лице захмарило ся... трохи не плаче. Як би догадувала ся, що він в тій хвилї другу голубить.

Галя рушила ся і Стефан мов пробудив ся. Образ школярки щез. Єму стало совістно. Зсунув руку з Галиної шиї.

— Ми засидїли ся. Ходїм вже до наших.

Мовчки перейшли долину парку і зайшли на гору, на площу.

Як би море з берегів виступило! Филї народу переливали ся з шумом і гамором в той, то в другий бік. Над тим рухливим морем людським море сьвітла. Людська штука перемінила ніч в білий день.. Нагло утихла голосна товпа, рухливі филї успокоїли ся, як би нагло замерзли, бо за одним рухом машиністи зробило ся темно. Усї сьвітла згасли нараз. Не минула і секунда, як з під зем-

лї триснув високо - високо обємистий стовп кровавого сьвітла, як велика огниста гора. Галя оперта о рамя свого товариша заперла дух і з подивом глядїла на ту масу води, що гнала ся десь аж під небо і що хвиля змінювала свою краску.

—Славно, славно! — ревнуло сто тисяч грудий і загриміли оплески в двоє тількож рук. Ясна пираміда двигнула ся ще раз під небо і погасла. Чарівник ударив паличкою в свій апарат і нараз блиснуло тисяч штучних зір. На площи знов зробило ся ясно, як у білий день.

— Час до наших — збудив Стефан Галю з задуми.

Она здрігнула ся і глянула єму в очи.

— Стефане... написати батькови?

— О чім написати?

— О тім... хвилю мовчала... О нинїшнім... і показала рукою на парк, в сторону алеї.

— О нинїшнім? Що-ж батько тут має?...

— Він мене так любить..., а я єго... І вас він любить. Він би так утїшив ся.

Утїшив ся? Я не можу поняти, о чім він властиво має знати, і цікавий, на що єму се придасть ся. З чого він має тїшити ся? Чи з того, що ти мене любиш, і що ми цїлували ся?

—Більше нїчого нема... не було?

— Більше?... А хоч би і було більше, то що тут спільного з батьком?

Галя поблїдла... єї уста дрожали.

— Я думала, що ви лїпші — шепнула — нї — що ви лїпше роздумали собі ту річ.

— Лишім се на пізнїйше.

Вернули до стола і того вечера більше з собою не говорили. Стефан не відпровадив навіть товариства до дому, так єму нїяково і совістно було. Замішав ся в товпі народу і нїби нехотячи загубив ся. Пішов до реставрациї, де грала циганська музика, і пересидів до півночи. Звідтам потяг до кавярнї і доперва десь аж над раном вернув до хати. Єго гризло те, що за скоро завів з Галею розмову на сю тему.

Повинен був або не зачинати цїлком, або коли уже дійшло до того, відразу і недвозначно рішити ся, туди або сюди. Тепер і сам не знав, на чім стоїть, і дївчину лишав в пригноблюючій непевности. Думав над виходом.

— Найліпше здає ся було би, привернути давнійші, виключно приятельські відносини і на разї о тій дражливій справі мовчати. Колись, як буде час, трафить ся вже нагода, справу остаточно порішити. Біда лиш в тім, що вона уже рішила ся. Она мене цілком певно любить і навіть менї се вже сказала. Она не може о тім довше мовчати; хоче і мусить мати відповідь, хоче мати певність. Такі натуральні відносини не будуть для неї дуже приятні. Ну! і не меньше для мене, єсли знаю, що она кождої хвилї жде, чи не зачну о тій справі. Нї! Такий спосіб виходу цілком неможливий. Ліпше на якийсь час цілком усунути ся.

По хвилевім намислї і той плян видав ся непрактичний.

—Ану-ж она змінить ся, єсли я усуну ся? Єї симпатиї остигнуть, або й звернуть ся до кого иньшого? Ану-ж наверне ся до неї той давний єї конкурент, з котрим она досить симпатизувала? Нї! до сего не можна допустити.

Перележав так хвилю, з руками під головою і став успокоювати ся.

— Що я властиво хочу? Чи она не відповідає ідеалови жінки, який я собі виробив? Перше услівє — краса. Чи она може не гарна? Правда, школярка гарнійша, але чи я мушу взяти найгарнійшу в сьвітї?

— Школярка певно полька, — очивидно що полька — а я з польською гускою не женив би ся нї за що в сьвітї. До того ще она може з якого високого дому, з польсько-аристократично-носовими манєрами — так менї щось здає ся. І я.... мав би понижувати ся до аристократиї?! Будь що будь, в таке суспільне багно я не думаю, не можу влїзти, хочби й по уха залюбив ся. А того — Богу дякувати — ще нема...

Школярка певно не є мудрійша від свого черевика. Гальцї знов позавидував би образованя і неодин мужчина з унїверситетськими студіями. У нас одні переконаня, одні змаганя. Я полїтик і лїтерат, она також інтересує ся живо тими справами, у неї також не-аби-які спосібности лїтератскі. Чого-ж більше менї треба?! Я повинен їй бути вдячний, що она хоче дивити ся на мене... Она любить мене, а школярка не знає навіть, а хочби й знала, то питанє ще, чи я би їй подобав ся так, як Галї —се одно. Друге, — чи єї родичі приняли би мене — се певно не від неї, а від єї родичів залежить. Нема що і хвилю надумувати ся. Нїхто иньший, лиш Галька може бути й буде моєю жінкою.

* * *

Був уже білий день, як Стефан заснув. Коли пробудив ся, доходила вже дванайцята.

— За пару мінут іде школярка — подумав. Най іде здорова.

Вдоволений з себе, витягнув ся у ліжку. Мав охоту полежати ще троха. Але за хвилю схопив ся. Став скоро збирати ся і не умивши ся навіть, вибіг на улицю — Осолїнських. Прибіг пару мінут за пізно, бо не стрів ся з нею. Зіритований, лихий на себе і на Гальку, пройшовсь пару разів по улици. Нагло станув і голосно засміяв ся. Нагадав собі те, що в ночи — по довгім намислї — постановив був собі, і сьміяв ся сам з себе, з своєї неконсеквенциї.

— Добре стало ся, що спізнив ся. Якого дїдька буду уганяв за нею. Лиш сам собі спокій закаламучую.

Пішов на обід.

* * *

Нинї товариство наше сходило ся в реставрациї міского городу, щоби побалакати з собою при військовій музицї. Стефан застав уже всїх в комплєтї. Усїв коло Галї.

— Не гнївайте ся, панно Галю, за вчерашнє. Чоловік в роздражненю нїколи не обчислить, які наслїдки можуть мати єго слова. Я зовсїм так не думав, як ви собі може се витолкували.

— Я се дуже добре розумію і на вас не гнїваю ся. Але в таких важних справах, чи не лїпше наперед подумати, що має ся сказати? Думаєте, що я не відпокутувала тяжко вчерашного вечера? Я сеї ночи ока не зажмурила. Нинї не хотїла навіть виходити з хати. На силу мене витягнули.

— Коли-ж бо в тім і біда, що в такій справі не так легко на щось певного рішити ся. На те, що скаже ся, впливає дуже часто хвилеве успособленє, хвилева примха.

— Нї — в таких справах з хвилевими примхами не виїзджає ся. Тут жартів нема. Видко, що річ ту за мало серіозно трактуєте. Для вас се забавка; забавка, за котру другий терпіти мусить.

Був се острий закид, але Стефан чув, що він оправданий.

— Кажете, що я роблю собі з вас забавку... а я покажу вам, що нї, що річ трактую цїлком серіозно. Тілько-ж перед тим хочу виправдати себе. Хочу збити той ваш закид, що я вами бавив ся.

Бути може, що оно могло було скінчити ся так, як забавка, але се не лежало і не лежить в моїй інтенциї. — Я вас люблю... се не улягає жадному сумнївови. Вчера не міг я погамувати ся — не мав потре-

би укривати моїх чувств, тож і виявив їх. Чи се забавка? — Се було цілком по щироста і без жадних закулісових думок. Потім ви певно виждали, що буде дальше, ви надіяли ся, що послідує словне визнанє любови, що в слід за тим присягну вам любов і "вірність аж до смерти", що сейчас справимо заручини. Я не зробив сего... а чому? Бо по перше — на таке ще маю час, а по друге — як-раз тому, що час ще,— я бояв ся, що так мої симпатії до вас, як і на відворот, можуть змінити ся, можуть розвіяти ся перед тим, заки би ми побрали ся.

— Ні! Єсли они правдиві, то се ніколи не стане ся.

— Позвольте. Ви самі не віритє в се, що говорите. Ви не такі наївні. Любови не можна нікому приречи, як і взагалі жадних симпатий і чувств. Приречи можна лиш такого щось, що зависить від нашої волі. Чувства-ж людські тішать ся необмеженою автономією; людській волі не підлягають. Людська воля не посідає навіть ні средств ні способів на те, щоби розвій наших чувств вести в однім якімсь напрямі; не може ні гасити, ні скріпляти їх. Обставини, що лежать внї нашої волі, будять, звертають їх в той, то в иньший бік. Через те, що я се знаю, думав я собі:

Єсли заручимо ся, буде вже одно і друге звязане. Тимчасом ану-ж мені або вам влїзе щось нового в дорогу; наскучите ся мені, або я вам, і готові клопоти. Длятого я хотів наразї дати спокій з цілою тою справою. Як прийде для мене час женитьби, а симпатиї наші обопільно задержать ся, тогди буде можна приступити до формальної умови. Тепер повинно так мене, як і вас успокоїти то переконанє, що — наразї — не потребуємо о себе побоювати ся. — Чи я оправдав моє вчерашне кунктаторство? Чи і тепер ще думаєте, що я вами бавив ся?

— Може бути, що се вас оправдує, однак мене оно цілком не потішає.

— Як-то? Вам не подобає ся се, що я ту річ так серіозно трактую?

— Не розумієте мене. Не о се мені ходить. Вашу серіозність я цілком инакше поясню собі. По вашій нерішучости бачу, що я маю ривальку і що ви не можете ще рішити ся, котру з нас вибрати, що ваша любов до мене дуже а дуже слаба.

Вашому поглядови признаю цілковиту рацию. Беручи на розум, по ученому, певна річ, що ніхто не може ручити за се, що своїх симпатий ніколи не змінить; але і ви мусите мені признати, що той, котрий любить, в тій хвили, коли любить, не думає о тім, що єго любов може

колись остигнути. Чоловік, залюблений в одній лиш дівчині, все сьвято переконаний, що він ніколи ще так горячо не любив і що до смерти любити не перестане і з подібними сумнївами, як ви, ніколи не виступає. Єсли-ж хто — так як ви — не має певности, чи буде міг любити до смерти, єсли бавить ся в резерву, то се доказ, що він або не любить, або єго любов не є неподільна...

Ви або мене цілком не любите, або, єсли любите, то окрім мене любите ще й другу якусь. Коли ви вже визнали менї свою любов, а не можете мене запевнювати о єї сталости, уважаєте мене лиш за резерву.

— Як тамта не схоче, то буде Галька — фільозофуєте собі.

— На те скажу вам одно лиш: За резерву я нікому служити не хочу і не буду. Ліпше розійдім ся відразу!

Цілий час викладу сидів Стефан мов прибитий. Послідні слова поразили єго до решти.

— Панно Галю, не будьте несправедливі. Ви мене цілком зле зрозуміли. Ваші підозріня безосновні. Ручу вам, що окрім вас не знаю навіть такої, до котрої міг би чути хочби нейменьшу симпатию. Що-ж я винен тому, що у мене привичка теоретизувати і аналїзувати власну душу. Єсли я се часом зроблю голосно, так що і ви вчуєте, то ви не повинні ще робити з того таких висновків. Будьте певні, що я лиш вас одну люблю, що о иньшій і не думаю навіть. Щоби я думав з иньшою женити ся, о тім і гадки нема і що-до того у мене запала вже рішуча децизия.

— Яка децизия? шепнула Галя.

Стефан не чув сего питаня, або удавав, що не чує.

По хвили товариство встало і парами вертало домів, Стефан з Галею ішли послідні. Розмова не йшла, тож мовчали, дійшли так вже близько хати.

— Ну... як буде?

Се питанє заскочило Стефана — неприготованого.

— Добре — всьо добре буде... Якось оно буде — поправив по хвили голосом зниженим о октаву, а переходили як-раз улицею Осолїнських.

— Якось, якось. — Такої відповіди не хочу. Скажіть ясно, щоби я знала, на чім стою.... Не бавте ся мною! Як я маю толкувати собі се "якось?" — додала до живого зворушена.

— Толкуйте собі, як вам ліпше. Як витолкуєте собі, так і буде.

— Ви все ще не можете здобути ся на рішуче слово, на отверту відповідь. Чи в тім пробиває ся ваша уперта натура, чи се, о що я бою ся?

— Не бійте ся.

— Можна написати до батька?

— Се твоя річ — відповів з резиґнацією — пиши, як хочеш.

— Памятай же тепер о тім, що маєш покинути теорию о несталости чувств, розумієш?

В тій хвили озирнула ся тітка Галї, але удавала, що не бачить, як Стефан обняв Галину шию, і як они поцїлували ся.

* * *

Стефан і Петро вертали домів. Мовчанку перервав Петро.

— Файна дївчина та Галина кузинка... а яка розумна! Дає ся обіймати і цїлувати і жадних з того не висновує претенсий, хиба ту одну лиш, щобись поцїлував ще раз.

— Ти бачу лучшую ізбрав. -- І забавиш ся добре і не стрілиш такої дурницї, як я.

— А тобі що стало ся?

— Сумна пригода — тілько не ганьби, прошу — я осьвідчив ся.

Петро станув і заломив руки.

— А то нещастє! Елєментарне нещастє. Гірше, як град! Я від давна вітрив вже, що заносить ся на щось подібного; думав навіть, чи не заасекурувати би тебе против любови в "Днїстрі". Але щоби се наступило так нагло і неожидано, я нїколи не надіяв ся. Ти на правду осьвідчив ся, на серіо? Може навіть женити ся хочеш?! Я думав, ти вже вилїчив ся і симпатиї свої завернув в иньший бік. Що-ж тепер школярка зробить? Раджу тобі, не бігай за нею більше, бо як — борони Боже — довідає ся, що ти зробив з неї, кине тобі в очи пенсами і каламарем.

— Жартуй здоров. Що до мене, то менї тепер так чось легко, як би камінь спав з серця.

— Ой буде тобі легко, як школярка зачне в очи лїзти!

О дванайцятій був Стефан на улици Осолїнських. Хотїв лиш "придивити ся", чи она справдї така гарна, як єму зразу видала ся.

Перейшли попри себе.

— Шельма що день гарнїйша!

Похнюпив голову і снував ся без цїли по місті.

По обідї забрали ся знов до скриптів. Читанє звалив нинї на Петра, а сам ляг на отоманї і порівнував... Порівнував школярку з Галькою. Чим довше порівнував, тим більше був зіритований.

—Е! певно глупа гуска польська. Що о тім думати! Впрочім і не знаємо ся... Але я мушу дійти, що за одна.

Стефане! Ти слухаєш?

— Слухаю.

— Менї не здає ся. Чи не сниш ти любовні сни? О котрій думаєш? Школярка чи Галя? Не впору зачав, небоже, авантуру. Се дуже непрактична річ, перед іспитом залюблювати ся. Я тобі кажу, що єсли не возьмеш урльоп від дївчат, і не думай сїдати до іспиту. Ґрунтовно провалиш ся.

— Не говори много! Читай дальше, бо і так не много часу.

— Коли-ж бо менї здає ся, що ти дрімаєш.

* * *

По суботї, як то звичайно у нас буває, прийшла недїля. Стефан приїхав нічним потягом з провінциї, де був на народнім вічу. Просто з зелїзницї пішов до кавярнї, переглянув часописи, пройшов ся по місті, і коло одинайцятої години вертав до дому. На сходах заступив єму дорогу сторож і подав лист.

— Ще вчера приніс експрес.

— Експрес... менї? Як ви знаєте, що якраз менї? Окрім числа дому нема на листї жадної адреси.

— Описав вас докладно. Казав передати молодому бльондинови, з борідкою, що ходить в яснім убраню і жовтих мештах, курить з срібної циґарницї, а в рукавичках ходить лиш о дванайцятій в полудне. Хто-ж се иньший, як не ви?

Стефан сховав лист до кишенї і пішов на гору. Докінчив до друку справозданє з вчерашного віча і тогди аж отворив лист:

"Поважаний Пане!

Бачу, що ви заінтересували ся моєю особою. А я... чому з тим скривати ся? — і ви зробили на менї не-лихе вражінє. Біда лиш в тім, що не знаємо ся. Тяжко вам знайти спосіб познакомити ся зі мною? Єсли так, то я умощу вам дорогу. Напишіть менї, чи маєте охоту познакомити ся зі мною.

За те, що я важила ся на такий ризиковний і в "порядній родині" непрактикований крок, зле мене не судіть. Що я винна, що маю охоту пізнати Вас, а иньшого способу нема, бо ви — здає ся — не обертаєте ся в товаристві, в котрім жиє моя родина! Крім того я переконана, що не зачинаю з яким авантурником, а з чесним чоловіком, бо єсли би Ви були звичайний собі вітрогон, були бисьте мене давно зачепили на улици. Але мимо того, що я маю до Вас таке довірє, не зраджую наразї мого імени. Скажу доперва тогди, як Вас близше пізнам.

Моя адреса:

А. А. А.

Львів, poste restante.

P. S. На улицю Осолїнських більше не трудіть ся, бо у нас школа вже скінчила ся і мене там більше не побачите. Я укінчила вже свою "едукацию".

Єсли схочете бачити мене завтра, то є в неділю, пройдіть ся о дванайцятій годині по улици Міцкевича.

А. А. А."

Стефан глянув на годинник.

— За пізно! Пів до першої. Менї все влїзе в дорогу якийсь дїдько. Через дурне віче, а ще дурнійшу статю стратив таку добру нагоду. До завтра готова инакше надумати ся!

Статя, з таким трудом склеєна, статя, на котру редакція нетерпеливо ждала, статя, котра повинна була наробити много шуму і заколоту між єго полїтичними противниками, статя, котра мала бути одним листєм більше до вінця єго слави, та статя... валяла ся дрібненькими куснями поземли.

Сїв писати — не статю, а лист.

— "Львів дня..." зле, криве.

Подер папір і зачав другий раз.

— "Львів"... і то не добре.

Третий раз викалїґрафував дату уже цїлком добре.

— "Найдорожа..." Нї! се за скоро.

Подер.

"Панно..." нї! і то зле. Готова думати, що єї легковажу.

— "Високоповажана Панно"... а що далї?

Подер.

"Високоповажані...."

Подер. Вже й паперу не було. Вийшов на місто, купив ціле пудло паперу і зайшов до кавярні. Випив дві чорні і зачав:

"Високоповажана Панно!

Ах — чому я нинї ще не можу назвати Вас по імени?! Питаєте, чи схочу прийти. Чомуж би нї! Єсли би ви знали, які я муки терплю від тої хвилї, коли Вас перший раз бачив, були би Ви так довго з письмом своїм не зволїкали... Ті безсонні мої ночи — може они раз уже минуть ся! Не пощастило ся менї нинї ще оглядати Вас. Будьте ласкаві — прошу Вас — визначіть менї сходини, коли і де хочете. Я в кождій хвилї на Ваші услуги. Лиш молю і благаю Вас, не отягайте ся довго, бо гину з нетерпеливости. Тисяч раз цїлую руки і остаю з глубоким поважанєм

Стефан Порубальський,
улиця Сапіги ч. 23.

Заадресував і вибіг на улицю. При почтовій скринцї задержав ся. Нї, не тут. Лїпше занести на головну почту. Там безпечнїйше.

По дорозї став міркувати, чи не написав якої дурницї.

— Варто ще раз прочитати.

Роздер коверту і читає раз і другий. Не дуже був одушевлений плодом своєї фантазії.

— Цїлком глупий лист. Штубацький. Висьміє мене.

Подер лист на кусники і пустив з вітрами. Вступив на почту і написав коротко другий:

"В. Поважана Панї!

Згода. Прошу визначити місце і час. Жду нетерпеливо на відповідь.

З поважанєм
С. П. ул. Сапіги ч. 23.

Заадресував і вкинув до скринки.

* * *

Товариство Гальки було сегодня на Високім Замку. Стефан сидів дома. На другий день була на виставі. Стефан сидів дома. Не казав навіть виправдати себе. Учив ся з таким завзятєм, як би завтра сїдав до іспиту.

— Завтра повинен прийти лист.

Цікавість, чи від школярки прийде лист, чи нї, так єго збентежи-

ла, що не міг цілу ніч спати. Заснув аж по четвертій. О девятій годині будить єго Петро.

— Вставай! Кава вистигне.

Стефан випив каву і ляг назад в ліжко; ще й обернув ся на другий бік. В тій хвили скрипнула клямка. Стефан схопив ся, але се увійшов служащий, а не — листонос.

Петро зачав читати скрипти.

— Не читай голосно, бо я ще хочу троха спати.

Стефан удавав лиш, що спить. Він ждав на листоноса і вслухував ся в кождий шелест, який доходив з коритаря.

— Що за біда? Минула вже десята, а листоноса ще нема. Відай не прийде вже.

Зіпрів так, що сорочка прилипла до тіла. Доходила вже одинайцята, як виліз з ліжка. Заки умив ся і викурив папіроску, минула одинайцята.

— Що таке, що листонос не приходить? Нині жду на лист.

— Був і приніс. Лежать на столі.

Стефан кинув ся на листи, як ворон на падлину.

— Ти чому не сказав мені? Коли приніс?

— Приніс перед девятою. Я нічого не говорив, бо по перше ти спав, а по друге тому, що ти і так не маєш звичаю сейчас читати, тільки аж випеш каву і викуриш папіроску.

— Перший не від неї, другий — і той ні. Третий — єї письмо.

Згорнув листи до кишені і вибіг на улицю. В хаті не хотів читати, щоби не зрадити ся зворушенєм.

"Поважаний Пане!

Я не сумнївала ся о тім, що одержу від Вас прихильну відповідь. В однім я лиш розчарувала ся. Я викомбінувала собі, що лист Ваш буде троха довший і поетичнійший. А він такий ляконічний! Такий сухий, як купецька фактура. Але може оно і ліпше. Ліпше для Вас, ліпше і для мене. Оно показує, що Ви не заводовий Дон Жуан, як загал Ваших ровесників, що річ трактуєте серіозно. Завтра, то є в той день, коли одержите лист, о третій пополудни, буду переходила через міский город. Прошу ждати на мене в алеї за реставрацією.

До побаченя

С.

P. S. Бачите? Зраджую Вам уже першу букву мого імени!"

Згорнув скрипти під паху і вже о другій годині побіг до городу.— Ходив, сідав, і знов вставав, курив і пив содову воду, вслухував ся в удари ратушевого годинника і напастував власний ремонтоар, — і так діждав ся третої години. Роззирав ся, крутив ся, а школярки як нема, так нема. О пятій годині вернув до хати і бух на отоману.

Безсонна ніч.

Будить ся о девятій. Над ним стоїть Петро і бє листом по носї.

— Буджу тебе, щобись і нинї так не розкричав ся , як вчера. Маєш лист.

На адресї пізнав її письмо, всунув лист під подушку і витягнув ся. Не хотїв показати, як лист той єго інтересує.

Петро стояв над ним і вдивляв ся в єго лице.

— Ти менї щось троха підозрілий. Виглядаєш так, як по цілотижневій батярцї. Очи запалі, лице жовте.

— Я мабуть перестудив ся. Тогди на концертї в парку було страшно горячо. Просто з салї вийшли ми на холодний воздух.

— Певно, певно, що можна перестудити ся — казав Петро, значучо усьміхаючи ся. — Чоловік молодий, цїлує ся з дївчиною і розігріє кров, а тут вітер потягне — з иньшого боку — і хороба готова.

Стефан не відповів нїчо. Встав, зібрав ся, взяв лист в кишеню і вийшов.

”В. П. П.!

Ви певно розсердили ся на мене за те, що я так Вас здурила, і може не схочете вже більше зі мною кореспондувати? Але, як мамуньцю люблю, се не з моєї вини стало ся. Ви повинні знати, що дївчина то невільниця в порівнаню з хлопцем. Ми не можемо розпоряджати нї своєю волею, нї часом так, як мужчина. От хочби вчера. Ми мали гостї, властиво не ми, лиш такой я, я! я мала іти на лекцію музики до консерваторії і хотїла украсти хвилинку часу для — Вас. Але що-ж? Мама не позволила іти, казала сидїти дома. А знаєте, через яку важну перешкоду? Тому, бо до нас, властиво до мене прийшов гість; один молодий пан, що старає ся о мою руку. Природна річ, що в такім разї жадна мама не позволить доньцї вийти з дому. Я мусїла лишити ся дома і ”бавити“ того пана тогди, коли Ви може нетерпеливо вижидали мене. Не маєте понятя, яка я лиха на него. Бо що він собі думає? Що я може вийду за него?... За головуса?! Бо мусите знати, що у него, хоч має вже двайцять і пятий рік, вус ще не засіяв ся! Я називаю єго ”ве-

лєбни“, бо виглядає як піп. Він знає, що єму бракує, бо скубе нервозно в тій околици, де другим ростуть вуса. Але з того урожаю не буде. О ні! бо єго тато також без вусів. І таке хоче женити ся! О, з того нічо не буде... ні!... Хиба мамунця і тато упруть ся.

Але вертаймо до річи. Єсли Ви не погнївали ся, то будьте ласкаві прийти в четвер о тій самій годинї на те саме місце.

Ще одна пропозиция. Чи не хотїли би Ви згодити ся на те, щоби ми наразї кореспондували з собою якийсь час? Се було би дуже інтересне і забавне! Аж доперва потому, колись, колись познакомимо ся лично. Відпишіть сейчас, що Ви о тім думаєте. Єсли згодите ся, я вже на сходини не прийду, лиш напишу лист.

Бувайте здорові.

С—а.“

— Нема дурних. Я буду кореспондував, а она з тамтим заручить ся. Буде єму відчитувала мої листи і будуть з мене сьміяти ся. Та ще й готові спільно укладати відповіди до мене. Або хочби ні, то єсли з якої небудь причини урве ся кореспонденція, і она щезне менї з очий, то де і як єї віднайти? О! які они... ті дївчата! Перше сама кличе, а як хто приходить ”старати ся,“ то хоч він ”головусий вєлєбни“, она говорить вже лиш о ”кореспонденциї“. Ті шельми все собі думають, що ми сотворені для їх забавки; думають, що ми рукавички, котрі можна що хвиля зміняти.

”Панї!

Послїдної Вашої пропозициї я абсолютно не приймаю. Я мушу з Вами говорити і то як найскорше. Ставлю ся в свій час на означене місце. С. П.“

На другий день був в городї вже о другій годинї. Годинника майже не випускав з рук. Числив кожду мінуту.

—Пів, три чверти, за десять, сім, шість, пять мінут.

Озирнув ся... і лице єго захмарило ся. З гори, просто в єго сторону сходить — з скриптами перед очима — Петро.

— Може перейде, не побачивши мене?

Але ні. Петро усів на тій самій стежцї на противній лавцї і увидїв Стефана.

— І ти тут? Як се добре, що ти прийшов. Завдавай менї питаня.
— Грім би тя тріс! — закляв Стефан в души.

— Дай мені сьвятий спокій. Мені від тої науки вже й в голові шумить.

Петро сів коло Стефана і заглубив ся в скриптах.

— Не мав дідько коли, тай тепер приніс єго мені на карк. Відай треба буде ”пустити фарбу“, треба буде зрадити ся.

Серце Стефана затріпало ся. Рахує удари ратушевого дзвона: ”раз, два, три, чотири“... потім сильніїйший і грубший голос: ”раз, два три.“

Осторожно, щоби не зловити ся, витягає і викручує шию на всі сторони... Школярки не видко. Став ходити вздовж алеї, там і назад.... Не видко!

— Ні! Она кпить собі з мене. Скористала, що я так за нею бігав, і робить собі з мене забавку. Хто знає, чи та нянька — там з тими бахорами, — що так з-часта спозирає на мене, чи она не вислана, щоби придивляти ся, що я тут роблю?! Будуть сьміяти ся з ”дурня“.... — Лихо би тебе взяло! — воркнув голосно і жбухнув капелюхом об землю.

Петро схопив ся на рівні ноги. На єго лици малював ся не абиякий страх.

— Кого.... мене? За що? Може ти тут ждеш на кого і я тобі заваджаю? Чому не скажеш отверто? Я був би уступив ся. Ти ще зі мною церемониш ся?

Стефан трохи не розплакав ся. Хотів уже все розповісти, але соромно було признати ся, що дав ся надути. В найліпшій згоді вернули домів.

* * *

Від хвилї, коли дістав від школярки перший лист, з Галею не бачив ся. Нинї пішов перший раз до неї.

— Чому ти так довго не показував ся?

— Не знаєш, що у мене іспит за плечима? Чей же не схочеш, щоби я через тебе упав?

— Чи се не викрут лиш? От Петро також учить ся до того самого іспиту, а мимо того знайде що вечера тілько часу, щоби пройти ся з нами.

— Він може позволити собі, бо лїпше приготований. До того він може учити ся пополудни, а я по обіді не спосібний до жадної умисловоі роботи. Менї найлїпше іде наука вечерами.

”Пане!

Тепер ви певно вже не схочете мене знати. Але бігме і тепер не я винна, але Ви самі. По що Ви приводите з собою якихсь товаришів?! Єсли би я певно знала, що Ви умисне прийшли з ним, більше-б до Вас і не звертала ся. Хочу вірити, що се стало ся мимо і против Вашої волї, що він сам до Вас причепив ся і Ви не уміли позбути ся єго. Чи думаєте, що я би відважила ся заговорити до Вас при сьвідках? Що Ви подумали би собі о менї?! Я обійшла город горою раз, другий і бачучи, що Ваш товариш з місця не рухає ся, вернула домів. Я не могла довше ждати, бо час дорогий, особливо — так як у мене — крадений час. Напишіть менї, чи Ви оправдуєте мене, чи може гнїваєте ся? Єсли Ви загнївані і мене не хочете вже знати, я не потребую вже визначувати Вам нових сходин. Єсли-ж хочете зійти ся зі мною, повідомїть мене о тім.

Бувайте здорові

С.....а“

— Вірити, чи не вірити? Але видко, що була, коли знає, що я сидів з товаришом.

Рішив ся раз єще спробувати.

”Дорога Панно С....о!

Не маю до Вас найменьшого жалю. Противно — скорше Ви на мене маєте право жалувати ся. Я повинен був уміти позбути ся непотрібного влїзливця. Будьте ласкаві — дайте менї ще один ”термін“, але скоро. Скоро, бо ошалїю.

Відкрийте імя своє, або подайте спосіб, котрим би я міг віднайти Вас, єсли би ми не могли зближити ся до себе в спосіб, який Ви придумали.“

До Галї Стефан нинї не навідував ся. Він ждав на лист. Діждав ся суботи, листу нема. Стефан не учить ся. Прийшла недїля, листу нема. Стефан в роздражненю. Минув понедїлок, листу нема. Вже й пятниця, а листу як нема, так нема. Стефан не спить цїлу ніч. Заснув рано, збудив ся в полудне. Глянув на стіл, листу нема! Петра не було дома, пішов уже на обід.

Стефан не мав апетиту і без обіду пішов просто до кавярнї. По хвилї надійшов Петро, сїв коло него і питає:

— Від кого був той лист? Якесь менї знакоме письмо а не можу собі нагадати.

— Який лист, що за лист? — питав зачудований Стефан.

— Не удавай, не крий ся. Я-ж сам відобрав від листоноша. Ти спав ще, як приніс.

— Приніс... був... приніс лист?

— Я-ж положив тобі на груди.

Стефан схопив ся і пігнав до хати. Між фалдами колдри лежав справді лист від — неї.

"Скорше не можу аж в неділю. О десятій буду в ринку з служницею і — здає — ся з малим братом. Будем торгувати цьвіти. Єсли удасть ся мені вислати мою "ґвардию" на купно між перекупки і я лишу ся сама, можете беспечно приступити. Доки они будуть зі мною, не важте ся заговорити до мене. Там скажу вам, де і як будемо могли цілком певно бачити ся в середу і довше поговорити з собою. Єсли би в неділю зайшла яка перешкода, будьте терпеливі. Запевняю Вас, що я не меньше нетерпеливлю ся, тим більше, що мій велебни не дає мені дихати. Вже й перстень справив."

Стефан заломив руки.

— Се називає ся "пех".

Як раз о десятій в неділю мало відбути ся засіданє політичного комітету. В тій цїли з'їхали ся мужі довіря з усїх околиць і краю, а скликав їх не хто иньший, як Стефан. Він мав там відгравати найважнїйшу ролю, бо перебрав був на себе головний реферат.

— Іти, чи нї? Не прийду на засїдань, буде шкандал. Скомпромітую ся в очах усїх моїх товаришів. Як піду, готова дївчина пропасти, бо ану-ж не напише більше?!

В неділю рано, вже девята, вже пів до десятої... Стефан ще не рішив ся, що єму робити. Петро уже зібрав ся.

—Ходи, бо спізнимо ся.

— Іди наперед, я сейчас надбіжу.

— Нї. Я вже зажду на тебе, бо як зачнеш конопадити ся, то прийдеш Бог знає коли і вийде шкандал. Сам спрошує людий, бере в власні руки найважнїйшу справу, а сам найпізнїйше приходить. Ти знаєш, що тобі се могло би зашкодити. Тепер очи всїх на тебе звернені, тож ти повинен більше пильнувати ся, як кождий иньший.

— Алеж іду, сейчас іду.

Але замісць іти, крутив ся по хатї, перевертав книжки, брошури і шпортав між паперами. Нїби то шукав за якимись нотатками.

Петро вийшов. Стефан постояв хвильку і також виходить і в брамі стрічає — Петра. Той ждав на него. Пішли....

— Ей — йойкнув Стефан, коли дійшли до ринку, а била як раз десята. — Я забув написати кореспондентку. Іди собі наперед, скажи там, що сейчас надійду. Я тимчасом вступлю до трафіки і там собі напишу.

— Напишем там на зборах. Скринка є на тій же хаті. Хто небудь занесе.

— Ні, ні! Мушу сейчас, бо знов забуду.

— Не забудеш, бо я тобі пригадаю.

Стефанови було вже за богато тої опіки.

— Но! Нинї може чоловіка пірвати шевська пасия! Якого дідька ти менї нинї так на карк влїз? Чом так мною опікуєш ся? Чи я сам не знаю дороги? Що тебе мої справи обходять?!

—Не сердь ся, бо я се роблю лиш в твоїм інтересї. Бачу, що ти від якогось часу розсїяний. Плетеш дурниці, робиш дурниці, виправляєш карколомно екстраваґанциї — от хоч би ось вчора вечером. Ночами не спиш, в день не учиш ся, забуваєш де маєш іти, що робити. І тепер я побоюю ся, що ти десь згубиш ся і не прийдеш на час, або й зовсїм не явиш ся.

— Тобі засї до того. Я не наймив тебе за свого погонича. Затям собі добре, що я нікому не дам водити себе на шнурку. Кажу тобі, що не прийду, як раз через тебе не піду.

Петро усьміхнув ся, здвигнув раменами і лишив Стефана самого. Сей аж лекше відітхнув. Перейшов ся попри ряд столів з цьвітами, раз, другий і третій, а школярки нема.

— Може знов здурила?

Як раз в хвилї, коли торгував три прегарні рожі, побачив єї. Трохи не крикнув з радости. Ішла з кухаркою і братом і придивляла ся цьвітам. Увиділа єго і усьміхнула ся. Стефан уклонив ся.

— Чи відклонила ся, чи нї? — Отсе було питанє. — Здає ся, що кивнула головою... легенько, щоби служниця не запримітила.

Оглянула всї столи і приступила до одного. Торгувала пальму. Не виторгувала, бо пішла до другого.

Оглядала довгий час, сварила ся з перекупкою і купила. Служниця взяла один вазон, брат другий. Стефан аж дрожав з нетерпеливости, коли все те скінчить ся, коли она лишить ся сама.

— Тепер — думав уже конець — тепер підуть собі.

Пішли, але усі троє. З одного боку служниця, з другого брат, она в середині. Она ще раз глипнула на него і пішли всі троє — домів...

— Га! треба ждати на новий лист. В середу маємо зійти ся "цілком певно."

Стукнув палицею об камінь і пішов на засїданє.

Лист дістав аж в середу. В тім листї ляментує, що не могла позбути ся служниці і звиняє ся, що не може на середу додержати слова, бо цілком не ожидано виїзджає на весілє своєї кузинки. Верне найдальше за десять днів і дасть єму о тім сейчас знати.

— Десять днів.. Скажу ся!

За десять днів буде термін його іспиту. Забрав ся до скрипттів. Читав цілими днями і ночами, але прочитане лишало в голові лиш дуже невиразні слїди.

До Галї не навідував ся. Майже забув, що она жиє. Петро дражнив єго нераз тим, що деяка панна стужила ся за ним, що повинен бодай на мінутку зайти до неї.

— І ти знаєш і она знає, що маю іспит, а нїчо не умію. Впрочім панщину вже скасували. Я не є заводова машина до забавлюваня дївчат.

— Даруй, але вона твоя наречена, а взглядом нареченої кождий чесний мужчина має певні обовязки.

*
* *

— Чесний... чесний — повторяв собі Стефан в мислї. Тим словом вбив єму Петро не аби який кли в голову. Коли подумав троха, стало єму ясно, що він з Галею не дуже совістно поступає собі. Нинї відвідав її. Галя бачила, що він до крайности роздражнений, тож не робила єму жадних закидів. не питала навіть, чому так довго не показував ся.

Се з науки — думала. Зближає ся термін іспиту і тому він такий дивак. Раз прийде, а раз нї; раз говорить, другий раз нї.

Стефан ждав тимчасом на лист від школярки і чим близше було до того критичного дня, тим більше примховате було єго поступованє...

Того самого дня, котрого мав сїдати до іспиту, дістав лист.

Дївчина пише, що вчера вечер приїхала, і нинї хоче з ним бачити ся. Часу має досить, бо випросила собі від мами двогодинний ур-

льоп на "візиту до приятельки", котрої впрочім нема у Львові. Прийде о десятій годині до ботанічного городу при університеті. Будуть могли побалакати до дванайцятої години. Подасть єму також спосіб, в який має познакомити ся з єї родичами сегодня ще на виставі. — Прийдіть доконче — закінчила — бо инакше все пропало. Завтра виїзджаємо на довший час до Закопаного, де будуть також наші знакомі з моїм конкурентом — тим безвусим, о котрім я Вам вже писала.

—Пех! —- У мене іспит пів до одинайцятії, а она замовляє на десяту. Ще коби не спізнила ся, малибисьмо бодай пів години часу.

В городі був уже перед десятою. Сидить при вході і числить секунди. На ратуши бє вже пів до одинайцятої. Там на горі зачинають уже питати, а єї ще нема.

— Ах, який я дурень! Чому я не звірив ся Петрови і не привів єго з собою? Він би єї пізнав. Я міг єго тут посадити, щоби сказав їй, що я здаю іспит і що за хвилю зійду. А так, я піду на гору, она надійде, розгляне ся, що мене нема, піде і більше єї не побачу. Що-ж робити! Треба іти.

Побіг до університету..... На перше питанє не відповів нічого. На друге відповів знаменито, лиш не те, о що єго питали. Чим далї, тим більше баламутні, тим конфузнійші були відповіди. З відзначенєм — провалив ся. Просто з екзаменаційної салї побіг в город.

— Нема — нема! — заплакав з досади сарака.

— Я тебе мушу знайти! Мушу, хоч би мав сьвіт цїлий перевернути до гори ногами.

Вибіг на місто і уганяв усіми улицями. Думав, що десь случайно придибле її. В такім случаю — рішив ся заговорити до неї й на улици. Бігав і бігав, але не вибігав нічого. О шестій побіг на виставу і шнирав у всїх павільонах і реставрациях. Збігав по сто раз кожду алєю, зревідував кождий закуток, але божища свого не знайшов. Зопрів так, що піт виступав аж на верх через сурдут. Над вечером ноги відмовили вже послух. Сїв на лавку і довгий час не рухав ся. До дому вернув фіякром.

— До Закопаного поїду!

До Закопаного не поїхав, бо не мав гроший. Лишив ся у Львові. Більше як тиждень не показував ся людям на очи. Цїлими днями лежав дома на софі, або скорими кроками міряв хату. Єсли вийшов на улицю

пантрував, чи не іде який знакомий, щоби завчасу зійти з дороги і не стрітити ся з ним.

* * *

Стоїть раз на улиці Коперника і Кароля Людвика. В очах потемніло, в ухах зашуміло... Другим боком улиці — ішла школярка. Коли прийшов до себе, пустив ся здоганяти.

Був за нею не дальше, як пять кроків. Тогди як раз озирнула ся. Стефан уклонив ся. Она схилила голову і ішла дальше. Ішов за нею довгий час, ступаючи майже по пятах. Не мав відваги приступити, бо здавало ся єму, що всї прохожі догадують ся, в чім діло і ironічно споглядають н анего. Хвилю не було коло них нікого. Приступив близше... Колиж... бо знов надійшла ціла ватага людий. Навіть якийсь сї знакомий, бо дуже низько уклонив ся. Так дійшов до улиці Осолїнських.

— Тепер, або нїколи — рішив ся, і зрівнав ся з нею... Она спаленїла і прискорила хід.

— Панї! Тепер можна?

— Що такого? — спитала з видими страхом.

— Чи можна тепер говорити з вами?

Налякана пустила ся скоро наперед. Не ішла, а бігла.

— Панї! Змилосердіть ся, не грайте ся мною. Скажіть, чи можу тепер з вами говорити?

— Чоловіче, іди, бо нароблю крику.

На єї лици малював ся не аби який страх.

— Та-ак?... То ви мене обманювали? А чи ви знаєте, що се мене коштує? О нї! Я вас так легко не пущу. Нинї мусимо розмовити ся.

Вхопив єї за руку. Перелякана озирала ся на всї сторони, чи не надходить яка поміч, але як раз в тій хвили улиця була пуста. Лиш якийсь фіякер переїздив. Махнула на него рукою.

— Мислите, що втечете? Я сїдаю з вами.

— Ошалїлий! Увільніть мене від того напастника. Стягніть батогом!

— Батогом?... А... ти... ти.... ти.. малпо!

Відїхала. Стефана привезли до дому пяного.

* * *

На другий день був здоровий — на души і тїлї. Тепер сміяв ся

сам з себе і з цілої тої авантури. Був вдоволений, що так скінчило ся, а ще більше, що взагалї вже скінчило ся. Перейшов думкою все те, що сего місяця пережив. Бачив ясно, що єсли-б се було ще якийсь час потягнуло ся, був би дуже зле на тім вийшов. Нинї як би відмолоднїв. Сьвіт зачав єму наново показувати ся в ясних, рожевих красках. Одна лиш невдача при іспитї гризла єго троха. Шкода!... але се направить ся другим разом.

— Знаєш, Галю, що я провалив ся?

— Ей... не говори о тім. Я тим певно більше згризла ся, як ти; менї все здає ся, що то через мене. Се в невідповідний час стало ся... Лїпше було заждати по іспитї. Ти певно журив ся, що непотрібно наробив собі клопоту і наука не лїзла в голову. Але се дурниця. Тим лїпше піде на другий раз.

Галя відїздила до родичів на село. Стефан мав їх в коротцї відвідати. Школярка привиджувала ся єму часом єще, але все на коротку лиш хвилю. Єсли думав о нїй коли, то хиба лиш так, що варто би пімстити ся. Але як?

* * *

Стефан сидів при столї і писав лист до Галї. Хоч був лїтератом і записував маси паперу, був великим ворогом особистої переписки. Спритне єго перо не уміло творити гарних і ефектовних листів. Оскілько єго поважні і научні статї відзначували ся ориґінальностию, легким та цьвітистим стильом, листи єго були ляконїчні, сухі і прозаїчні; подобали скорше на купецький рахунок. Як єму тепер писати любовний лист?! Попсував пару аркушів паперу, написав кілька листів, кождий на иньший лад, а жаден не був по єго думцї "можливий". Один видав ся єму сьмішним, бо дуже високопарний і поетичний, подібний до любовних листів в романах; другий був надто сердечний, а він не хотїв уходити за дитину.

— Так поважні люди не пишуть — думав.

Написав поважний лист. І сей не вдоволив єго критичної натури.

— Прозою до коханки не пише ся.

Досить, що вийшов уже весь папір, а листу ще не написав.

Треба зазичити ся у Петра.

Бюрко Петра було замкнене.

— А то що? Нїколи не замикав, а тепер навіть ключ забрав з

собою. Певно ховає яку любовну кореспонденцию, о котрій я ще не знаю.

Стефан пошпортав ножем коло замку і отворив бюрко. Отворив теку і отворив — очи. Широко, широко. Дивить ся, приглядаєсь, протирає очи і ще раз дивить ся. Перед єго очима лежить цілий плік листів. На верха єго власний лист. Лист, котрий він сам, власноручно писав і власноручно кинув до почтової скринки. Був се послідний єго лист до школярки.

Відки він тут взяв ся?

Глядить далї. Під тим листом кавалок паперу з письмом Петра. Бере в руки, читає і власним очам не вірить. Се, видко, концепт послїдного листу школярки до него, бо на первіснім текстї много поправок.

— Що се?! Чи менї случайно в головї не помішало ся?

Глядить далї і знаходить передпослїдний свій лист до школярки. Свій, власний свій лист!

Під ним знов концепт передпослїдного листу школярки до него. Словом, були там всї єго листи в оригіналї — до неї, і концепти всїх єї листів до него. Довго се тривало, заки він прийшов до себе. Витягнув з свого куфра всї листи, які одержав від неї, і порівнав з концептами, які найшов в Петровім бюрку.

— Слово в слово ті самі!

На маргінесах концептів були подописувані уваги і спостереженя Петра, як Стефан по одержаню кождого з єї листів заховував ся.

— Лайдак! — крикнув Стефан несамовито. Се ясна річ. Я кореспондував не з дівчиною, а з Петром... Хоч хто знає?.... Звідки міг він знати, що она — тогди на примір — буде в ринку коло цьвітів, та ще й з братом і служницею?

Перейшов в мисли всї епізоди, всї подробиці.

— Лиш те одно неясне... Але решта... Обтяжаюче для него головно те, що запросини на сходини випадали все якось в таку пору, коли я не мав часу. Раз кличе на ту годину, коли у мене виклад і професор читав катальоґ; раз затаїв перед мною лист і передав менї допервa тогди, коли минула пора і я спізнив ся. В недїлю кликала мене тогди, коли я мусїв іти на засїдане комітету, а найгіршого вже збитка зробив менї з іспитом! Все було так уряджене, щоби мене впровадити в найбільший клопіт, набавити мене як найбільшої колїзиї. Тяжко, щоби все

те складало ся случайно. Мусів то укладати хтось з пляном і такий лиш, хто знав, коли я занятий.

Не хто иньший, лиш він один міг се робити. Бестия! Згине під моїми кулаками... Але перша річ, викинути его з хати.

Вхопив его подушку, коцик і колдру і викинув на коритар... По хвили надумав ся инакше.

—Ану-ж він не схоче винести ся? Він так само леґальний льокатор сеї хати як і я. Так щоби не торгувати ся — бо не говорю з ним більше — я вабираю ся.

Приніс назад повикидані річи і привів ліжко до порядку. Шафа, котра служила їм за спільну ґардеробу, була власностию Стефана. Повитягав з неї річи Петра і порозкидав їх по земли. Перевернув шафу на хребет і впакував до неї постіль. Ліжко розібрав і поклав коло дверий. Брав ся вже спаковувати книжки, як надійшов Петро.

— А ти що робиш?

— Що роблю? Я тобі покажу, що я роблю, бестие! — і кинув ся но него з затисненими кулаками.

Петро відскочив аж за двері. Стефан вхопив листи і показує єму.

— Кажи менї сейчас, чия се робота!

— Поволи, поволи. Не горячи ся, — відповідає Петро цілком флеґматично. — Послухай хвилю, а я тобі розясню.

— Розясниш? Оно само собою ясне!

— Який ти нетерпеливий! Най я скінчу. Отже по перше. Листи були замкнені в моїм бюрку. Они тепер в твоїх руках. Се значить що ти дістав ся до них дібраним ключем, або по просту вломив ся, щоби викрасти мої папери. А знаєш чим то пахне?! Після параґрафу 460 закона карного, від одного тижня, до шість місяців арешту.

— Ти ще кпиш собі з мене? Хочеш щоби я тобі голову розчерепив?!

— Не забувай, що за то є параґраф 152, з криміналом від пів року до року; за саму твою грозьбу можеш дістати після параґрафу 496 від трох днів, до місяця.

— Стефане, не гнівай ся. Я признаю, що я зробив тобі малу прикрість, але се не лежало в моїй інтенциї. Я й не думав, що ти набєш собі тим так голову, що будеш дуріти. Але коли я вже зачав і бачив, які з того виходять смішні колізиї, не міг повздержати ся, щоби не доливати до огню оливи. На моїм місци, був би кождий — і найостаточ-

нійший — провадив інтриґу до кінця. Хочби лиш з цікавости, що з того вийде, як оно скінчить ся. Сам не заперечиш, що се було щось такого, за що варта дати і шістку. Чи не ґрандіозна се забава?

— Забава? Тобі забава, а менї іспит пропав! Де мій іспит? Віддай менї іспит... Віддай менї рік! — кричав запінений. Вхопив за будильник і шпурнув на Петра.

Щастє, що відскочив на бік. Будильник ударив в стїну, зойкнув, заскреготів і ляг на земли, без голосу, без духа. Петро усьміхнений, знов підійшов до дверий.

— Мій будильник — мій будильник! Злосливе ушкодженє чужої власности. Парагаґраф 468 закона карного. Один до трийцяти днів арешту!

Стефанови було сего вже за богато. Розкричав ся на цїле горло.

— Чоловіче — успокоював єго Петро. — В твоїм власнім інтересї опамятай ся. Не кричи, бо позбігають ся люди, і як довідають ся о що пішло, осьмішиш ся на цїле житє. Я ще й до ґазет подам.

— Се вже послїдне лайдацтво, що ти важиш ся ще кпити собі з мене! З тобою не маю вже що говорити. Я видко дуже зле пізнав ся на тобі, коли міг так довго жити з такою собакою, з такою підлою скотиною!

— Що ти сказав? Повтори! — Впрочім непотрібно, я добре чув.

Петро випрямив ся і з грізно-патетичною повагою проголосив:

— Ви осьмілили ся сказати менї, — менї шляхтичеви, менї лейтнантови від резерви, ви осьмілили ся сказати собака і підла скотина. Прошу приготовити ся на візиту моїх сьвідків.

З повагою відвернув ся і з повагою вийшов.

* * *

Уложено, що будуть стріляти ся в брюховецькім лїску, друга зелїзна стация за Львовом. Стефан прибув на місце в полудне, Петро був там ще від вечера. Лїкар мав надїхати фіякром за годину, тож наші пішли до реставрациї, покріпити ся винцем. В сусїднїй комнатї грала музика і якесь товариство зі Львова забавляло ся танцями. Один з секундантів вкрутив ся до середини і за якийсь час вийшов задиханий і стирав з чола піт. Знак, що ноги єго не спочивали.

— Знаєш що, Стефку? Ти і так не побачиш уже завтрішного сонця... Раджу тобі, загуляй собі в послїднє. Там і Петро гуляє.

— Чому ні! Лиш се якесь замкнене товариство.

— Нічо. Я знаю аранжера. Представить нас. Представлю тобі також одну мою знакому. Найгарнійша з усіх і дуже добра дансерка.

Дївчина, з котрою хотів познакомити Стефана, сиділа при самих дверях, обернена до них плечима.

— Панно Сальомео. Представляю вам Стефана Порубальского, товариша і найліпшого приятеля Петра.

Темно, темно... не в комнаті, а в очах Стефана. Потер рукою чоло, бо здавало ся, що єго мозок висох, розлїз ся на мілкий пісок і сипле ся з голови носом, ухами, устами.

Коли по довгій хвилї троха опамятав ся, так, що міг пізнавати окружене, увидів, як дївчина придивляє ся єму цїкаво і показує єму свої білі зуби. — Сьміє ся з єго заклопотаня.

Вицїдив пару незрозумілих слів, що нїби на хвилю звиняє ся і вибіг в город. Серце гримало, в голові лупало як би хто дусив єї між двома шрубами....

Заграли музики і він вернув на салю. Она вже крутила ся,

— Ах се "велебни" — бо запримітив, що в него нема вусів.

Стефан здурів. — Чи Петро писав листи, чи она сама? — питав себе. — Нинї загадка вияснить ся.

Як лиш безвусий посадив єї, пустив ся й він просити. О тім, що по послїдній їх стрічи она може єму відмовити, він не подумав навіть. Доперва коли перестали танцювати і він відпроваджував єї на місце, нагадав собі ту аферу. Зробило ся єму горячо.

— Маю охоту пройти ся. Поведете мене в город?

— Панно Сальцю! Я навіть не маю відваги звиняти ся перед вами, просити вас, щобисьте вибачили менї, не гнївали ся за моє зухвальство — вицїдив.

— Тихо, тихо! Тепер і не згадуйте менї о тім. Тепер я хочу бавити ся. До протоколу закличу вас пізнійше. Порахуємо ся! Будь що будь, я вам того не дарую. Заплачу вам за все... За тамте, і за те, що ви хочете застрілити Петра.

— Хто сказав вам о тім? Може ви і єго знаєте?

— Знаю. Знаю о всім, цїлу історию, — і глянула єму кокетливо в очи. — Петро мій кузин... Зайдім в кругольню, там холод.

— Кузин, Петро ваш кузин? І Стефан страшно зареготав ся. Тепер зрозумів все.

В кругольни застали Петра. Сидів при бутельці вина, в досить уже рожевім гуморі.

— Я не позволю вам бити ся. Мусите помирити ся.

— Не гнївай ся за те, що я тобі наговорив. Ти-ж знаєш, що се не було без причини.

— Ой, я не гнїваю ся — зачав Петро плаксиво — але гризу єя. Я страшно гризу ся твоїм іспитом. Так гризу ся — говорив наливаючи шклянку — що мушу, мушу строїти ся, — і випорожнив шклянку до дна.

— Не думай о тім, я дав би і тисяч іспитів за...

— За те, щоби помирити ся з приятелем — перебила, єму спираючи ся сильнїйше на єго рамени.

— Нї — за нинїшний день — шепнув Стефан дївчинї до уха.

— Еге-ге... ви вже собі на ухо? То за скоро, се менї не подобає ся... Або чому нї?... Дуже гарно, дуже гарно. Се мене так зворушило, що мушу напити ся.

Петро напив ся вина і тягнув дальше.

— Чи ти Стефане свідомий того, як страшно ти мене скривдив? Чи ти знаєш, кілько то я напрацював ся, кілько то мозку я насушив собі, заки довів до отсего закінченя? А ти мене виганьбив! Кажу тобі, єсли ти не перепросиш Сальку за те що... знаєш... за те, що она мусїла утїкати фіякром, то.. Гарно — дуже гарно мусиш перепросити. Мусиш упасти на колїна, і так дальше... що до того належить.

— Ви менї дарували вже мою провину, правда? Єсли ви знаєте, що мене спонукало до того поступку, не можете гнївати ся.

— Я вже давно забула. Лиш на будуче поправте ся.

Стефан вхопив єї руку і з вдячности поцїлував.

— А то раз! закричав Петро, підносячи шклянку до уст. — Що він робить? Де ти таке виучив ся? Жаль менї дивити ся на тебе. Не знає, що смачнїйше. Цїлує панну в руку, як би она була вже панї добродійка. Не компромітуй свого імени і кавалєрської корпорациї. Як би так на мене, я-б не в руку цїлував. Поправ же ся хлопче.

Обняв її нагло за шию, і пхнув до себе. Стало ся. Стефан поцїлував Сальку, але вже не в руку.

Станула боком до него і зіритована мняла кокарду від суквї. Гнїв тревав лиш хвилю.

Петро випорожнював шклянку і підсьміхав ся.

Стефан опустив рамена і голову. Стояв як той виновник, котрому мають вже закладати на шию стричок.

— Єсли би я не розуміла того, що по такій довгій іритациї і зворушенях, які ви перебули, можна забути ся, я би більше з вами не говорила. Послїдний раз дарую вам.

Петро підніс фляшку до сонця, а побачивши що порожна, викинув на город і відкоркував другу...Випили всї троє. Коли Петро немельодийним вже голосом став під адресою молодої пари заводити "многая лїта", утекли обоє до салї, бо там вже заграли музики. Коли кадриль скінчив ся, вийшли знов на город. Кругольня була заповнена грачами. Пішли шукати за Петром і знайшли его недалеко в лїсї. Лежав під смерекою і заводив "многая лїта."

* * *

На другий день прийшов лист від Галї. Стефан був нинї такий розсїяний, мисли его були так дуже заняті вчерашною пригодою, що не був нї троха цїкавий, що Галя пише. Волїв відложити на пізнїйше. Нерозпечатаний лист вкинув до шуфляди і пішов волочити ся по містї. Думав, чи іти єму в четвер на виставу, і чи впросити ся до товариства Сальки.

— Дївчина — як здає ся — досить симпатизує зі мною... і родичі дивлять ся приязним оком...

Стефан став що-раз частїйше і що--раз довше вистоювати перед зеркалом.

— Так дуже зле не презентую ся. В тім взглядї безвусий Рудецкий, будь що будь, зі мною конкуренції не видержить.

Рудецкий, котрий бачив, що Стефан в Брюховичах і на хвилю не відступав від дївчини, вітрив в нїм соперника. Він се також зміркував, що єсли дївчина буде мала вільний вибір, то з між них двох вибере певно не его, а Стефана.

— Треба пильнувати дївчини — думав він — а ще більше старих.

Рудецкий зачав вже навіть збирати "данї" котрі могли би послужити єму за оруже против Стефана, котрі могли би зменшити его вартість, або й понижити в очах дївчини а ще більше в очах єї родичів. До тепер, міг лиш одно знайти, те іменно, що Стефана "підозріває" дехто, що він "запечений Русин". В очах родичів Сальки була се дуже усмна сторона людського характеру, щось, що в "порядних домах" не трафляє ся.

Стефан, звичайно як небувалий і недосьвідчений молодий хлопчина, не знав ще, що бути Українцем — таким іменно, як він се розумів — річ в буденнім житю не дуже практична. В своїй наївности був ще гордий з того, що родив ся і виховав ся Українцем і до Поляків не чув великої симпатиї. Він — червоний Українець з гайдамацькими інстинктами і завзятєм, чув бездонну ненависть до тої панської нациї. Навіть найчервонійші демократи польські, і то не лиш ті, котрі язиком виключно виявляють свій демократизм, але і ті, котрі дали вже докази, що уміють терпіти за демократичні ідеї, не уміли зєднати собі єго симпатиї. Стефан думав, що природа Поляка не дасть єму бути щирим демократом.

— Польський демократ ще гірший, як польський пан. Такого дав би ще скорше під ніж Ґонти, як правдивого пана польського.

Дім єго родичів вів ся по польськи — як в многих старих українських родинах — і єго домашне вихованє було польське. Але сам зірвав з всякою польщиною.

— Єго дім буде мусів бути чистий від всякої польщини.

— Салька Полька! Чи він мав би на першім кроці пошпортнути ся? Єсли коли думав о жінці, думав лиш о Українці. Єго жінка буде українська патріотка, буде розуміти і відчувати недолю українського народа, буде одушевляти ся тими ідеалами, що і він. Та не лиш "тиха та ревна" патріотка буде єго жінка. Она візьме з ним — рука в руку — участь в борбі поневолених мас народних, не лиш сама буде працювати, але ще й єго загріє, піддержить в роботі. Таку він вже знайшов, була се Галя. Чомуж він думає тепер о иньшій; о такій, котра всего того не посідає?!

Єму стало совісно. Добув з стола неотворений ще лист.

— Як би она знала!... Як би она знала, що я роблю, що думаю о иньшій, що дурів за иньшою, цілував єї... Чомуж она не така гарна, як та Полька? Не було би всіх тих клопотів, які між нами вже зайшли, та й ще зайти можуть. І тої кокетериї, що нам будь що будь подобає ся, що підбиває і найзимнійшого мужчину, в неї ні за феника. А та, — то мале, як она подивить ся, як перехилить головку, прижмурить очка, і деревляний стовп не опре ся.

Отворив лист.

— "Дорогий Стефку!

Від коли тебе не бачу, не знаю, що то сон. А ночи такі довгі..."

— На маєш! Якісь сентименти заїхали їй в голову. Я не поет, щоби читати таку романтику. Думає, що всї такі нарвані, як она. Стефанови пригадала ся сцена в кругольни, коли то Петро присилував єго поцїлувати Сальку. Він не дочитавши листу до кінця, відложив єго на бік. Походив по хатї і запалив сьвічку. Скрутив ся, закуривсь, почорнїв Галин лист.

— Як би она о тім знала?!... але най на другий раз не пише в спосіб, що мусить роздратувати розумного чоловіка!

Позгортав спалені кавальчики паперу і кинув у вікно. Вітер задув і загнав назад до хати. То розсердило єго. Визбирав все, здусив на попіл і висипав до сплювачки.

— Полька?... Що з того що Полька!... От, деякі Українцї поприводили собі жінки з Відня, а національна справа нїчого на тім не потерпіла. Хоч Нїмки, а чешуть тепер по українськи так, що і не одну Українку завстидають.

І она може научити ся. Їй лекше буде як швабцї... І научить ся. Дім мій буде проте український. А що она може польська патріотка? — Е! — Де нинї давний той патріотизм польський! Котра Полька бере собі єго нинї до серця? Що яка сотна, або тисячна з них ходить до костела на службу "за полеґлих"? Ну — чому не мала би іти? На таких службах можна бачити як раз лиш ті панни польскі, котрі бачимо стало на всїх фестинах і "пляцмузиках". Як на фестинах, так і на тих патріотичних "шопках" збирають ся молоді і многонадійні "академики"; можна найти партию. Який то патріотизм?! З тих почитателїв революцїонїстів польских, роблять ся урядники — сервілїсти, що конфіскують патріотичні письма. Нема також страху, щоби єї польський патріотизм, єсли она лиш фактично ним закажена, — запаскудив менї дім. А що не буде українська лїтератка... се тим лїпше для мене. Гарно виглядав би мій дім, єсли би ми обоє, я і жінка, сидїли цїлими днями в атраментї! Щоби она мала спиняти мене в моїй народній роботї, того я найменьше бою ся. Она ще молоденька, не мала часу пересякнути тим, що наші старі філїстри-колтуни називають практичностию і статочностию. Єї мозок ще не закостенїв так, щоби єго не чіпала ся вже жадна наука. Се буде вже моя річ підучити єї так, щоби она мене розуміла і сама переняла ся тими самими думками, що й я. Не такий чорт страшний, як єго малюють.

Коли такими льоґічними арґументами збив всї сумнїви і зацитькав

совість, успокоїв ся цілком і забрав ся з усіх сил своїх докінчувати своє діло — плід кількалітної праці.

Кілька аркушів надрукував був уже навіть, лиш через іспити не міг довести до кінця. Він хотів, щоби праця як найскорше вийшла з друку, бо думав заімпонувати нею своїй новій любці.

— Щоби знала, що має діло не з ким небудь; що він щось більше як пересічний чоловік.

— Побачимо, чи тогди Рудецкий буде міг міряти ся зі мною.

В четвер пішов на виставу. Салька, її родичі, Петро і невідступний Рудецкий сиділи уже в комплєті під реставрацією, при циганській музиці. Коло Сальки не було вже місця, бо сидів коло неї ''безвусий'' Рудецкий. Стефан мусів усїсти коло ''старої''. Дуже тим не згриз ся, бо інтерес нераз вимагав, щоби і чортови дати огарок — і маму дівчини не раз треба забавляти — ad captandam benevolentiam. Впрочім дістав відшкодоване, бо як лиш Стефан усів, урвала ся розмова між Салькою а Рудецким.

...Она воліла говорити з Стефаном, хочби й через стіл. Рудецкого аж підносило. І підніс ся. — Всї піднесли ся, бо надійшло нове численне товариство, знакомі паньства Добринських, родичів Сальки. Товариство збільшило ся, тож треба було перенести ся до більшого стола. При тім переселеню народів Стефан маневрував так — а і Салька виявила не аби який сприт — що коли знов усадовили ся, Стефан сидів коло Сальки. Рудецкий мусів вдоволяти ся товариством мами. Лице його дуже споважніло. Цїлий час уділяв мамі якісь спостереженя, уваги і інформації. Мусїло се відносити ся до Стефана, бо при тім все спозирав на него — неможь сказати, що дуже приязним оком.

* * *

— Той Рудецкий пускає на тебе якісь сплетнї, остерігає стару — розповідав Петро Стефанови.

— Риє під мною... Хай риє здоров, я не бою ся. Дївчина вже так, як би моя. Тепер би лиш старих позискати.

— Твоя кажеш?... А Галька вже не твоя?

Чоло Стефана захмарило ся.

— Буде клопіт. Чоловік не подумав наперед, зробив дурницю, а тепер прийде ся викручувати.

— Менї здає ся, що ти би найрадше обі задержав.

— Задержав не задержав, але котру з них вибрати, бігме, сам

ще не знаю. Найліпше, лишити все часови. Мушу сю ліпше пізнати, бо — правду кажучи — мене щось до неї більше тягне.

— Так зірви сейчас з Галькою. Най она непотрібно не журить ся. Нинї дістав я від неї лист. Запитує, що з тобою діє ся, чи ти не хорий — борони Боже — бо не відписуєш їй.

— Щож то? Она хоче щоб я до неї що дня писав? Впрочім о чім писати? Чейже не напишу, що уганяю за другою.

— Іменно се. Перша річ, отвертість.

— А то бим вийшов! Ану-ж менї тут не поведе ся, а она зробить менї збитка і вийде за попередного свого адоратора. Він все ще звідує ся до неї. Тогди лишу ся як дурень. Полював на дві, а ту — нї одну нї другу. Ліпше лишити так як є, бо ануж треба менї буде до неї навернути ся.

— Значить, ти уважаєш Гальку за резерву, але так що она о тім нїчого не знає. Єсли тебе тут приймуть, тогди наженеш єї.

— В резерві, сейчас в резерві! Чи я бороню їй вийти за кого иншого? Я їй виразно казав, що за сталість людських чувств ручити не можна. Повинна розуміти, що я і за свої ручити не можу і не ручу. Впрочім не я їй, але она менї накинула ся.

В неділю, знов прогулька з танцями. Стефан не мав соперника, бо Рудецкий не танцював. Ще тамтим разом запримітив, що Стефан без порівнаня ліпше танцює, як він. Він знав ті засади тактики, котрі не радять пописувати ся перед панною тими штуками, в котрих перевисшає єго соперник. Побачивши на двірци що і Стефан їде, вернув до міста і до Брюхович цїлком не поїхав.

Стефан держав ся також тих тактичних принципів. Він старав ся імпонувати їй такими штуками, яких Рудецкий не втне. Він знав, що Рудецкий в житю своїм не надрукував і стрічки, що він взагалї з літературою немав нїчого спільного і длятого хотів тим "показати ся". Єго страшно гризло се, що праця єго, не цїла ще видрукована.

— Тож то буде тріюмф, як зложить книжки у стіп своєї богинї. Який малий, маленький видасть ся тогди при нїм той дурак!

Хоч як наглив друкаря, було готових лиш десять аркушів, а на других десять, треба було ще місяць ждати. Се було єму задовго; він вже витримати не міг. Взяв тих десять аркушів, всадив в пальто і поїхав до Брюхович.

— Бодай се покажу — думав. — І се не остане без вражіня. Она певно не знає ще, що я друкую.

В Брюховичах, пішли зразу товариські забави: Обручі, пташок, кіт і мишка і т. п. Стефана забави ті страшно нетерпеливили. Не міг діждати ся пори, коли заграють музики і зачнуть ся танці. Тогди міг би заняти ся виключно дівчиною, бо тепер, підчас тої "ідіотичної" забави, она належала до товариства, і він не міг з нею розмовити ся.

Нарешті! Гри скінчили ся, і товариство розбігло ся по лісі, щоби потому зібрати ся в сали і погуляти троха. Стефан взяв Сальку під рамя і повів найдовшою стежкою. Щоби дійти до цїли, старав ся звести бесіду на лїтературу. Се єму ніяк не удавало ся. Дівчина інтересувала ся лїтературою не більше, як Стефан способом споряджуваня сосів. Бачучи, що посередною дорогою до свого не дійде, рішив ся приступити до річи просто.

— Ви панно Сальцю певно не знаєте, що я пишу книжки.

— Ви, ви... книжки пишете? То не може бути. Такий молодий?

— Вже заімпонував — подумав собі Стефан. — Слово даю, що так — сказав.

— А то цікаве! Хтоби вас був підозрівав о щось подібного. Але правда, я забула, що ви троха романтичний. Найлїпше сьвідчать о тім ваші пригоди... Але що се за концепт?! З відки вам прийшла така гадка.... писати книжки? Ха-ха-ха! Я не знала, що ви такий дивак. Ви-ж правник. Я ви приходите до того, щоби вдирати ся в права диваків, і тих... як то сказати? Бо лише такі, що... як їх назвати?... пишуть книжки, що вилетїли з шин, звихнені личности.

— Не лиш такі панно Сальцю. Кождий, хто чує до того спосібність, повинен посьвятити на се весь свій вільний час, повинен писати. Кождий з нас має ріжні обовязки, має обовязки взглядом себе, родини, товаришів, але має також обовязки взглядом суспільности, свого народу. Писанєм книжок, виповнює ся як раз один з народних обовязків.

— Ей! Як я бачу ви маєте троха перекручену голову. Як розумний і статочний чоловік може на подібні річи тратити час і мисли. Менї говорили, що ви через мене не здали іспиту. Тепер бачу, що се через ті дурниці. Відкиж возьмете час на науку, коли вам таке в голові, коли ви книжки пишете.

З кождим її словом, мовби хто ніж встромляв в єго серце.

— А дуже траґічні ті ваші книжки? Бо менї лиш такі повісти подобають ся.

Я повістий не пишу.

— Не повісти? А що? Може поезії? Ха-ха!

Страшно реготала ся. Станула супротив него і оглядала від стіп до голови.

— Ви поет? Аа.... то не може бути! Правда, що ваша натура поетична — ви такі розсїяні — але на поета ви нї троха не подібні. Ви-ж цїлком старанно одягнені, тай волосє обстрижене і в порядку.

— Я і поезий не пишу — боронить ся змішаний Стефан. Мої письма, ще більша проза, як повісти. Та книжка, що єї тепер друкую, полїтична.

— Полїтична! ха-ха-ха. Не дуріть мене. Полїтична! Ви полїтик— а то вже не може бути. По що ви дрочите ся зі мною? Полїтики, то самі завадияки, піяки, картярі; люди без укінчених шкіл, без будучности, без вихованя; їх малюють у Сьміґусї, так як того редактора Райваховича, з грубим червоним носом, з розбишацкою палкою, розчіхраною чуприною і бородою; то самі батярі!

Ее, де, де — ви подібний до полїтика?... Признаю вам, що добре умієте з людий жартувати. Але мене не здурите. Я вже не така наївна, щоби не знати, де кінчить ся можливе, а зачинає ся байка.

Стефан прів і мерз на переміну. Не знав чи брати все так як она на жарт і сьміяти ся з него, чи плакати і рвати волосє. В руцї держав нещасливих тих десять аркушів "полїтики". — На першій сторонї великими буквами заголовок і єго імя. Не знав, чи показати їй, чи назад сховати; чи може привязати млиньске колесо і в воду.

— Се перша половина моєї книжки — вибовтав.

Дївчина взяла в руку і нуж на цїле горло сьміяти ся.

— По жидівськи, по жидівськи! — скричала. І ви кажете, що се ваша книжка... Ви-ж не рабін, щоб жидівські книжки писати.

Відобрав від неї "жидівську" книжку, стиснув судорожно рукою і кинув в корчі.

— А том насміяла ся! Ще нїколи так добре не бавила ся, як нинї.

Она бавила ся, як ще нїколи... А єму нїколи ще так гірко не було як нинї!... Пішли до павільону. Дївчину відпровадив до салї, а сам лишив ся в буфетї. Випив одну шклянку, другу, трету. Холодив ся і думав...

— Політик, батяр, українське письмо, жидівське; український писатель, рабін!... Треба йти гуляти.... Але не з нею. З нею більше не говорю.

Вертаючи з двірця до міста, став Рудецький жалувати, що не поїхав і без борби, лишив поле Стефанови. Прийшов до переконаня, що не повинен був того робити хочби з тої причини щоби Стефан не тріюмфував з легкої хоч хвилевої побіди і щоби не виставити ся на сьміх. Се виглядало так, як би він в почутю своєї безсильности стратив надію на побіду і добровільно уступив перед ворогом. Взяв фіякра і поїхав до Брюхович.

Коли Стефан увійшов на салю, она крутила ся з Рудецким.

— О, та заздрість! На сей вид, забув Стефан за "жидівську книжку", і як лиш Рудецкий посадив свою дансерку, Стефан пустив ся до неї.

Від тої хвилї пішов Рудецкий в кут.

Коли вертали до Львова, Рудецкий не осьмілив ся сїсти коло неї; забавляв маму, а ліпше кажучи, бавив ся в інтриґанта. З двірця товариство мусіло іти до міста пішки, бо тяжко було діпхати ся до трамваїв. Такий був натовп людий. Ішли парами, Стефан з Салькою.

Мимо того, що — як нинїшний день показував — Стефан висадив з сїдла свого соперника, не чув ся цїлком безпечний. Він може бачити ся з нею лиш в публичних місцях, а ся спосібність не часто лучає ся. Тамтой буває у них що день дома, та ще й до того має за собою родичів. Дївчина — правда бавить ся з ним з більшою охотою як з тамтим, але се буде може так довго лиш тревало, як довга він не зрадить ся з своїми намірами.

— Треба скорше упевнити ся, треба на розум поговорити з нею, бо ануж Рудецкий побоюючи ся, щоби єму не вихопила ся та золота рибка, завтра вже добє торгу!

— Панно Сальцю — шепнув. Я вам маю щось сказати, о щось спитати... і урвав.

— Чомуж не говорите?

— Бою ся, панно Сальцю. Страшно бою ся, щоби ви менї так не відповіли, як би я се хотів.

— Менї здає ся, що відгадую, о що вам ходить — говорила усьміхаючи ся.

— І певно не схочете вже й чути мого питаня?

— Поволи. Не так певно знаю ще, що ви хочете менї сказати, але єсли ви о тім думаєте, що я догадую ся, то не маєте чого бояти ся; сьміло можете говорити — і ще сильнїйше притулила ся до єго рамени.

— Панно Сальцю! Від коли я вас пізнав... так менї весело, так легко на души... Далї не знав що казати.

— Який ви нудяр, який ви трус! Хто видів так заходити манївцями. Я просто не розумію вас.

— Отже скажу вам отверто. Ви менї подобаєте ся, я вас люблю.

— Гм, гм, — З вдоволеня аж підскакувала ідучи. — Ну — і що з того, що з того?

— Се від вас залежить.

— Від мене? — говорила подаючи єму руку, котру він крадком притулив до уст. — Се не від мене залежить.... Чи ви говорили вже о тім з мамою? Чи мама вже позволила вам освідчитись менї?

— Нї. Я хотїв перше знати, що ви скажете.

— То зле, дуже зле. Треба було зачинати від мами. Тепер же не згадуйте мамі нї словом о тім, що ми вже умовили ся, і старайте ся позискати для себе маму. Потім, я вже з мамою, будемо обробляти тата. Лиш беріть ся до роботи скоро і зручно, бо упераджаю вас, що тато має велику охоту віддати мене за Рудецкого. Він син великого приятеля тата і має якесь задовжене сільце. Зробіть як найскорше у нас візиту. Мама вже щось зміркувала, що ви хочете старати ся о мене.

* * *

Відпровадивши товариство, вступили наші товариші, як звичайно, ще на "чорну".

— Ми балакали з тїткою про тебе — говорив Петро Стефанови. Розповім тобі, як прийдемо до хати.

Стефан не хотїв ждати. Такий був цїкавий, що казав собі сейчас розповісти.

— Ти зробив на старій досить добре вражінє. Гризе єї одно лиш, що ти Українець. Хоч що до того, то як каже — она "вирозуміла". От — говорить — і ти Українець, і твій батько Українець, а проте обом вам, не можна нїчо закинути. "І між Українцями трафляють ся порядні і чесні люди."

— А то свиня не баба! І ти зніс се спокійно, не плюнув в очи?

— Але що єї непокоїть. Рудецкий "оклеветав" нас, що ми між со-

бою "говоримо по українськи". Навіть самій старій "здає ся, що чула, як ти заговорив до мене по українськи і я тобі по українськи відповів!" Їй се дуже а дуже не сподобало ся. Боїть ся, чи ти не "закаптурений Москаль" і чи тихцем не "тягнеш до шизми". Она не може поняти, як інтеліґентні люди можуть так "компромітувати ся" послугуючи ся українською мовою. Я пояснював їй, що тепер між інтеліґентними Українцями завів ся такий звичай, що дуже часто послугують ся українською мовою. На се она:

— Дуже сумне сьвідоцтво виставляєш їм. Се доказує лиш, що московщину і шизму, у нас ще не цілком винищено. Ніхто не жадає, щоби Українці відрікали ся свого, най вже собі навіть і до церкви ходять, єсли не можуть жити без "Господи помилуй", але най не говорять по хлопськи. У інтеліґенції принята мова польска, то чож понижувати ся до хлопства?! От — ти, твій отець, твій стрийко, — всї ви Українці. І до церкви ходите і українські свята святкуєте, а дома всї говорите по польски. А чому? — Бо ви не Москалї. Мене се дуже зіритувало. Я властиво не чула, а чув і сказав менї о тім Рудецкий... Я маю таку ненависть до Москалів, що ніколи-б не приняла в дім такого Українця. Щоби ви не важили ся більше говорити по українськи.

— Розступи ся сира земле! Наробив я собі. Хоч бери шнур, та вішай ся! В таке болото вліз. Тепер нї туди, нї назад. Де ті люди виховали ся?! Політики — в них — батяри; порядний Українець говорить по польски... Одна легковажить собі і висьміває все те, що менї найдорозше, друга знов, забороняє менї говорити по українськи, змушує з Українцем уживати найненависнійшої менї в сьвітї мови... І все те вже тепер, заки впустять мене до свого дому, коли не мають ще до мене найменьшого права!... І они думають може, що я все те знесу? Що піддам ся їх глупим і безличним жаданям, що зрезиґную з сего, о чім марила душа моя, відколи научила ся мислити, що плюну в лице цілій моїй минувшости, що подопчу найдорозші і найсьвятійші мої ідеали і буду думав лиш о домашнім, родиннім щастю, о кариєрі, що схудобію так, як они самі?!... І для кого все те? Для пару очий дївочих, для кокетки!... Та ще й попри ту підлість зробив би я друге свиньство. Там тужить десь за мною дївчина, якій рівної нема під сонцем, для котрої найсьвятійше все те, що і менї сьвяте. І я мав би покинути єї длятого лиш, що у тої другої гарнїйші очи, що уміє кокетувати? длятого, що з єї кухнї злїтає запах панської печенї? длятого, щоби стати, — зійти

на пана?! О!... як близько був я вже над пропастию. Який я вам вдячний, ви польскі гуси, що ви завчасну ще і в цілій своїй наготі показали свою мерзоту.

Стефан став тепер жалувати, що замовив новий та дорогий стрій сальоновий, щоби міг як слід зарепрезентувати ся на першій візиті у Добринських.

— Як то добре, що я не зірвав ще з Галькою. Не буде треба перепрошувати.

Постановив написати до неї. Клопіт лиш в тім, що не знав, що було в послїднім єї листі, бо не прочитавши спалив єго. Бояв ся, щоби не написав, або не поминув щось такого, по чім она могла би пізнати, що він єго не читав.

— Она не сьміє навіть підозрівати мене о щось такого. Коли би так можна було зібрати сей попіл, що лежав в сплювачці, очистити єго і назад в лист замінити! — Пропало. Найлїпше напишу лиш ляконїчне повідомленє, що приїду до неї... Або ще лїпше, зателеґрафую.

Вдоволений, що знайшов вихід, заснув. По всїх тих своїх клопотах раз бодай виспав ся. Рано не було вже на нїм і слїду з вчерашної іритациї і песимізму. Успокоївши ся цїлком, зачав поволи приходити до переконаня, що він вчера надто чорними красками малював своє положенє.

— Нїчо дивного, що дївчина в той спосіб приняла єго книжку і цїлу полїтику. Чи она раз хотя в житю була в культурнім товаристві, або говорила з правдиво образованим чоловіком? Тим нема що так дуже гризти ся. От дитина і повторяє лиш без мисли те, що чує від свого окруженя. Почує иньшу бесїду, попаде в иньше окруженє, тогди і она стане инакше говорити. Єї мозок не закостенїв ще і той панський бурян дасть ся виполоти. Я єї можу виховати собі так, як сам схочу... А стара малпа з своєю українофобією? — Що она мене обходить! Щоби я йно дївчину дістав. Тогди я їй вже скажу, щоби не втиркала між нас свого носа, що я пан в своїй хатї! Дїжде ся ще того, що власна єї донька не буде инакше говорити, як лиш по українськи.

На другий день приніс єму кравець нове убранє. Придивляв ся в зеркалї. Лежить так, як би сотворене для него. Сорочка, ковнїрик, краватка і т. и., просто з склепу. Навіть брилянтову шпильку роздобув собі. Позичив від товариша.

Коли закінчив обзорини в зеркалї, був певний, що і ґардеробою не побє его его конкурент.

Льокай впровадив его до сальону. Ціле уряджене поразило его своєю величавостию.

— Гей... як би то так у мене! — подумав собі Стефан.

Двері з сальону вели на веранду. Просто екзотичний город! Там між цьвітами і пальмами сиділа она. Привитали ся.

— Заки надійде мама, мушу вам щось сказати — говорила Салька. — Перед хвилею був у нас Рудецкий. Формально осьвідчив ся. Мама питала мене, що я на те скажу, а я — ні так, ні сяк. Я сказала що надумаю ся, бо менї ще й так час. Ідїть до сальону, бо мама надходить.

Панї Добринська приняла его — як здавало ся — досить радо. Він і їй лїпше сподобав ся, як Рудецкий.

— Шкода, що нема чоловіка — казала, — поїхав на комісию, і верне аж завтра в ночи.

Побалакали хвилю о погодї, фестинї, приїздї якогось віденського диґнітаря, о собацї, котру трамвай розїхав, і панї дому осудила, що Стефан "дуже інтелїґентний" і робить дуже добре вражінє.

— Єсли вам се не справить неприємности — говорила пращаючи ся — загостїть до нас в четвер. У нас в тім дни все сходить ся більше товариство.

Вдоволений вертав до дому. Одно ще лиш непокоїло его. Именно те, що дївчина не відмовила Рудецкому відразу і рішучо, але сказала, що "надумає ся".

— Значить, без борби не обійде ся.

* * *

Нинї був четвер. Пізнати се було по тім, що Стефан від полудня стояв перед зеркалом. Нинї мав міряти ся з Рудецким і до тої борби робив всесторонні приготованя.

— Перша річ — думав — пристосувати ся до окруженя.

Він чув, що товариска вартість Рудецкого полягає в гумористичних монольоґах. Щоби в нїчім не вийти гіршим від того пустого блазна, виучив ся і Стефан споре число монольоґів. Проби, котрі робив перед зеркалом, випали вдоволяючо. Знав, що Рудецкий продукує ся грою на фортепянї, але тут він не бояв ся конкуренції. Грав добре.

Коли прийшов до Добринських, уважав на кождий свій рух, кожде своє слово. Ніхто не міг би підозрівати, яка плєбейська в нім душа.

Сальоновець, — як у книжці.

— Може партийку преферанса? — заговорив господар дому. От і він заграє — і показав на Рудецкого, котрий в тій хвили сидів при фортепяні і калїчив Лїшта.

Стефан засоромив ся.

— Тут я вже пропав. Не вирівнаю — подумав Стефан, бо справдї грав лихо.

— Я, пане, не граю зовсїм.

— Якто, цїлком нї?

— Цїлком.

— А то менї подобає ся — і поклепав єго по рамени. — Се дуже добре, що не граєте. Кілько то молодих людий поруйнувало ся через "короткого". Гра в карти, то дуже небезпечна річ. Марнує ся час і гроші.

Говорив о тім довго і голосно; так, щоби чув Рудецкий, котрий грав много і завзято, але зле. Очивидно все програвав.

Коли Рудецкий перестав грати, відозвав ся ту і там голос признаня. Від фортепяну пішов просто до зеленого столика.

Стефанови як би саме небо сприяло. На фортепянї стояла розложена книжка з рапсодиями Лїшта. Се був єго улюблений композитор і він грав єго з великим знанєм річи і вправою. Він заризикував кілька куснїв. За цїлий час гри всї очи були звернені на него. Живі оплески залунали, коли скінчив. Змішаний стояв під високою пальмою і нїмо приймав ґратуляциї гостий, самого господаря, єго жінки, та теплий утиск руки — єго богинї.

— Ви дістали правдивий скарб до вашого сальону — ґратулювали жінки господарям.

Все те страшно подїлало на гумор Рудецкого. Вже й не продукував ся з своїми монольоґами. З того був Стефан дуже рад, бо і він не потребував нинї "робити з себе блазна". Наразї і се вистарчає, що до тепер показав. Єго "ничтожність" була на язиках усїх дам, старих і молодих. Всї мали доростаючих доньок, острили собі зуби. Они знали, що Рудецкий так, як би вже нареченнй панни дому, а що Стефан поводив ся з тактом і жадної не виріжнював, не могли підозрівати єго, з якими він замірами увійшов в той дім.

Всї мами звертали ся до панї дому по близші інформації що до єго особи, бо ”варто би такого веселого і тактовного хлопця запросити до себе, єсли трафить ся баль або инша яка забава.“ Казали також, що ”варта би єго десь висватати.“ О тім, що неодна з них хотїла би зловити єго для ”своєї“, не зраджувала ся жадна, бо ”моя того не потребує. За нею і так вже за много ”дурів“. Як би хотїла, могла було давно вже віддати ся.”

Се, що Стефан звернув на себе увагу пань і відразу позискав собі їх симпатиї, переважило і симпатиї господинї дому до решти на бік Стефана.

— Чому жадна не просила до себе Рудецкого? — думала собі панї Добринська. — А, бо міркують, що він уже ”страчений“... Дурно острите собі зуби. Я вже тепер бачу, на чім се скінчить ся!

І Рудецкий зміркував, що ”якийсь новий вітер віє.“ Зіритований, програв нинї більше, як звичайно.

Панни мали також добрий ”нюх“. Се не без причини, — думали собі — що при вечери не Рудецкий, а Стефан сидів коло Сальки. При танцю, коли вибирали дами, Салька вибрала першого Стефана, а не тамтого.

Коли дївчата сикували єї за те, сказала паленїючи:

—Я єго лиш покарала за те, що він загнївав ся чогось на мене і не хотїв грати зі мною одного кусника на чотири руки, до котрого я цїлий тиждень приготовляла ся. Пан Порубальский грав, тож я мусїла відвдячити ся єму.

Панї властительки доньок на виданю дуже тим згризли ся. Їм жаль стало ”бідної“ Сальки, що Рудецкий загнївав ся і тому Стефана ще до себе не запрошували.

Стефан не спав цїлу ніч. До самого рана думав о тім, що чув і видїв на візитї у паньства Добринських. Старав ся здати собі справу з враженя, яке зробив на товаристві, а головно на господарах, і обчисляв свої шанси на будуче. В такім домі, і в такім товаристві, був він перший раз в житю.

— Яке там уряджене, який смак?! У Українцїв таке не буває. Некультурні, схлопілі, як головна маса їх суспільности; не мають смаку, не мають гроший.... Варто, варто паном бути! — думав засипляючи.

На другий день прийшов лист від Галї. Стефан і не думав розпе-

чатувати. Вложив до кишені і сів до фортепяну. — Мусів приготовити ся до слідуючої візити у паньства Добринських.

* * *

В суботу вийшла єго книжка. Як Стефан сподівав ся, зробила сензацію. Не в українській пресї, бо українські журналісти держали ся українського календаря, з тою лиш ріжницею, що жили в зад не днів тринайцять, лиш тринайцять літ. Оцінку українських творів подавали звичайно по смерти автора. Перші ударили в дзвін польські часописи. З цілою заїлостию кинули ся критики на автора. Один з них підніс, що книжка звертає ся против Поляків і панів, що єї тенденция є: підготовити нарід до кровавої революції, до такої різнї, яка була в 1846 році. Називаючи автора книжки новочасним кровожадним гайдамакою, звертає ся до правительства з запитом, — коли оно вже раз перестане дивити ся крізь пальці на аґітацию, ширену словом і пером?! "Коли розшалїє ся буря, коли по краю піде морд і пожежа, тогди буде запізно."

Та статя справила Стефанови не аби яке вдоволенє.

Она доказувала, що се, що він писав між стрічками — бо явно не міг, — мож було з книжки вичитати. Се-ж була єго ціль.

Окрім того так для него, як і для єго товаришів не було ліпшої похвали, як іменно уємна критика в часописи противного їм табору, як злість ворога.

Але що-ж?! На що то все придало ся єму, коли він славою своєю не міг похвалити ся перед дївчиною. Она би лише зашкодила єму!

Коли в четвер прийшов до Добринських, відтягнула єго дївчина на бік.

— Се таки не був жарт? Се ваша книжка, котру ви показували менї оногди в Брюховичах? Нинї в ґазетах страшно зганьбили книжку якогось Порубальского. — Пишуть, що се анархіст. Се ви? — Кажіть правду.

— Панно Сальцю! Не такий чорт страшний, яким єго малюють. Книжка моя, я з тим не крию ся. Тілько не все правда, що о нїй пишуть. Мене критикував такий, що тої справи не розуміє... якийсь неписьменний, та ще й до того наш ворог. Тому то критика така уємна і напастлива. Одна ґазета зганьбила мене, друга похвалить.

— Ат... не кажіть. Щось такого ніхто не може похвалити... жаден розумний чоловік.

— Я о похвали тих розумних не стою.

— А о мене не стоїте?...

— Я не так думав... не взагалї. Говорю о ґазетах.

— Але ґазети читають ті, з котрими ви сходите ся, — у котрих ви буваєте — додала з притиском.

— І ви так дуже респектуєте все те, що стоїть в ґазетї?

— Я нї. Я ґазети не читаю, а як читаю, то лиш новинки... Але татунцьо читали. Страх як они зіритували ся, коли прочитали за вашу книжку, страшно злобили ся на якихсь бунтівників.

— У нас не буде спокою, — говорили з досадою — доки тих бунтівників-москалів та соціялїстів не вивішають або не вiекспедиюють за границю до Росиї! Най там ідуть собі, коли їм тут зле.

Стефан замияв ся. Не знав, чи боронити ся, чи брати "шапчину під пашину"....

— Лїпше власновільно винести ся замісць ждати, аж мене самі випросять — думав.

Витягнув вже годинник — що буває звичайно вступом до виходу.

—Щасте, — тягнула далї дївчина — що тато не підозріває, що ви можете бути автором сеї книжки. Ви занадто добре презентуєте ся і татко знають, що ви з порядної родини. Він не припускає навіть, щоби такий гладкий і образований хлопець писав книжки, та ще й такі! Думає, що се якийсь ваш іменник... Єсли вам на менї залежить, раджу вам, не признавати ся, що ви автор... Бійте ся Бога, не признавайте ся, бо все страчене! Найлїпше було би, як би ви нинї татка цїлком виминали. Я бою ся, що як татко зачнуть о чімсь такім говорити, то ви зрадите ся.

Цїлий сей вечер була душа Стефана на рамени. Очи его вічно блудили за старим. Хотів вичитати з лиця найглубші его мисли.

— Чи підозріває в менї автора, чи нї? — думав.

Послухав ради дївчини і окружав та виминав старого як міг. До вечера все дуже добре удавало ся. І вечера пройшла, а старий не мав нагоди, нї словом забалакати до него. По вечери запхав ся в кут веранди, де з дївчиною забавляли ся коштом того місця, на котрім у Рудецкого повинні би рости вуса.

— Щось ви нині дуже задумані, пане Порубальский — заговорив хтось носом.

Пан Добринський — з довгим цибухом — сів на стільчику коло Стефана, подав доньці сірник і казав запалити файку.

—Пан Стефан хоче іти на адвоката — зачала дівчина. Бояла ся, щоби старий не зачав о книжці, тож сама зачала розмову, щоби не допустити до немилої для неї теми.

— Так, таак? — Думаєте пускати ся на адвокатуруумм?

— Я до сего заводу чую найбільше замилованє.

— Адвокатура — адвокатура... Та мм — і се нині не злий хліб. Спосібний адвокат може високо видрапати ся. Може зробити карієру... мм...мм... Особливо як ввійде в звязь з великими інституціями фінансовими... мм... з висшими сферами.. Але як довго на се треба ждати! пфф... і облаки диму бухнули в лице Стефана.

— А де-ж нині іти... що зачати? Нині всюди так повно... Деинде ще тяжше добити ся чогось ліпшого.. А така всюди зависимість!... Ще в політиці можна зробити кариєру, але як хто має широкі плечі... Стефан укусив ся в язик, щоби не сказати дечого непотрібного.

— Мм... мм... А той гофрат у Відни... чи се ваш свояк?

— Ми? так троха... Але се дуже далекий кіл в плоті. Се буде якось так, що він мій стрийко в другій лінії.

— Славна родина — на два боки. Один займає в суспільности таке високе становиско, а другий бандит, для котрого і шибениця за мало! Чи ви читаєте часописи? Нині є там критика гайдамацької брошури якогось вашого імєнника — Бог також десь покарав імя Порубальских. Один окраса свого народу, цілої монархії, а другий — єго закала! — пфф.

Щастє, що Стефан відразу ульокував ся в тіни крилатої пальми. Инакше був би мусів зрадити ся. Був блідий як стіна. Мусів держати ся поруча крісла, аби не упасти.

— Певно, певно — ледви чутно вишептав. — Родина розросла ся по цілім краю. Я мав навіть двох товаришів свого імени. Ми перед тим і не чули один за одного. Як стали раз вичисляти наших антенатів, то таки дійшли до спільного кореня.

Пф, пфф...

— Довго то треба ждати, щоби стати адвокатом? — перебила дівчина.

— Вам з іспитом не пощастило ся? — Пф..

Не дуже то приємний для Стефана предмет до розмови, та ще й в такім домі, де він старає ся о панну, але мимо того аж лекше стало. Довше був би тортур не витримав. — Кров, котра в єго жилах майже вже застигала була, почала наново кружити.

— Тим разом поломив ся. Був хорий, тай не вивчив ся добре — вишептав нїби зі встидом, але просто не мав вже сили говорити, так єму доїхала розмова про "добрих і лихих" членів родини Порубальских.

Но-но — се дурниця. Таке кождому може приключити ся. Маєте на другий раз научку, щоби не дуріти за дївчатами — мм.. мм.

Поклепав Стефана протекціонально по рамени і вийшов до салї.

На Стефанї сорочка — як би з води виймив. Хоч бери, та крути. По цїлім лици спливав піт.

— Яка я щаслива, що так скінчило ся. Уважайте-ж тепер. Що було, те минуло ся, але на дальше таких дурниць не робіть! — і покивала пальцем по носї.

Стефан наглим рухом притягнув єї до себе.

— Скажи менї, як з родичами справа стоїть — є надія, що будеш моя? — питав єї на ухо.

— Се дуже можливе.

— А Рудецкому сказалась вже, що єго не хочеш?

— Нї, ще. — Впрочім не було ще нагоди. Менї самій він ще не осьвідчив ся.

— Так скажи родичам.

— Нї, не можна ще. Родичі — а именно тато — мене також ще о се не питали. і то,, здає ся, як раз для того, що чув за тебе, а мене підозріває, що я єго не хочу. Він не хоче за скоро учути мого "нї", бо думає, що я може привикну до него, і тогди згодить ся. Впрочім і тато не хоче за скоро з ним полагодити, бо ану-ж покаже ся, що ти лїпша "партия". Мама питала мене, тож їй скажу, нинї ще скажу. Ах, як то добре, що так з тою книжкою скінчило ся. — Ходїм до салї.

В тій хвили війшов на веранду Рудецкий. Від довшої хвилї запримітив був неприсутність Сальки і Стефана.

— Певно обоє залїзли в кут десь. — Може вже й голублять ся. Треба зачати війну на серіо, війну з тим шубравцем-москалем!

— Панно Сальцю, чи можу просити до кадриля?

— Я вже заанґажована — відповіла без намислу.

— Кого маю просити, щоби мати вас віс-а-віс?

— Пана Порубальского.

Сего Рудецкий не надіяв ся. Она-ж вже танцювала з Стефаном першого кадриля.

— Що за безличність, так заарендувати панну для себе! — хотів гуляти, але скінчило ся на тім, що лиш подумав, відвернув ся і пішов в карточну комнату.

— Панно Сальцю! що тепер буде? Я заанґажував вже панну Владзю.

— Коли так, то ідіть, я лиш так собі сказала, бо не хочу вже гуляти з тим велебним. Ще би мене прозвали попадя?!

* * *

На другий день побіг Стефан до редакції часописи, в котрій містив свої статї.

— Мій артикул підпишіть псевдонімом.

— Чому? — питає зачудований редактор.

— Так — се моя тайна. Так мусить бути якийсь час.

— Але-ж бійте ся Бога, се для нас зле і для вас не добре! Для нас ваш підпис є нинї для ґазети чудесна рекляма, а ви будете скріпляли той розголос, який зискалисьте послїдними працями. Се потрібне для кождого, хто хоче пускати ся на полїтичну кариєру. Инакше будуть люди думали, що вже виписали ся. Скажуть, — що знав, те написав, і більше не втне. Се не добре.

— Нї, — тай нї! — Загрозив, що єсли єго підпишуть власним іменем, не напише більше нї одної стрічки. — Ще й казав удержувати псевдонїм в як найбільшій тайнї, навіть перед найблизшими товаришами і приятелями.

Редактор зітхнув глубоко, рушив раменами, погладив долонею сьвітлу лисину, почіхав ся в голову кісточкою від олівця, а відтак самим олівцем, і післав до друкарнї розказ, щоби підпис "Порубальский" змінили на "Безпринципний."

Мов тяжкою недугою повалений, сидів наш редактор з схиленою на груди головою і важко дихав.

— От у мене сухоти, незадовго умру, буду мусів покинути роботу для робітного люду, а ту наслїдника нема. Нема людий з характером. Я думав, що той перебере роботу, а він... нема правди на тім сьвітї.

Вогкі его очи піднесли ся і впялили ся в образ, що висів над бюрком. Був се портрет еміґранта, морального проводира партиї, до котрої належав наш редактор і Стефан.

— На що ти апостоле напрацював ся, на що ти терпів весь свій вік за народну справу?! Чи на се, щоби — доживаючи вік свій — бачити, як нівечать ся твої заходи і як все в прах розлітаєсь?

Успокоїв ся аж тогди, коли до свого апостола написав довжезний а слезоточивий лист про безхарактерніcть і безпринципність людий, про "безвихідність справи і безвиглядність всеї роботи." Окрім того дописав до статі "Безпринципного" коротку на три шпальти увагу, яка то "неетична річ", єсли автор скриває своє імя і ховає ся за пліт псевдонімів.

— Що его до того спонукало? — думав посилаючи скрипт до друкарні. — Такий отвертий, такий відважний, навіть зухвалий був до тепер.

Старому ідеалістови і через гадку не перейшло, що причина тут стара як сьвіт: cherchez la femme.

— Добре єму говорити — думав Стефан вертаючи до дому. — Старий случайно довідає ся, або Рудецкий вишпіцлює і донесе старому, що пишу в українській, та ще до того в такій червоній ґазеті, і готово все пропасти, — готово урвати ся для такої дурниці! Підпис автора не становить річи; як добрий зміст, то і без підпису зробить вражінє. — —
— На якийсь час, доки не діпну свого, треба буде причаїти ся, — писати під псевдонімом. Потому, як вже нічо буде бояти ся, відкрию псевдонім, а тепер осторожно. — — — Впрочім, як за жінкою дістану масток, то наша справа на тім лиш зискати може. Що варта така робота, яка тепер веде ся?! Що за користь з всеї тої праці нашої, всего запалу і посьвяченя, коли нема чим пофорсувати?! Не може принести великої користи робота без средств, без певности, що котрого з нас завтра жде. — — — Як тут чоловік оженить ся, і буде мав забезпечену екзистенцию, тогди вже можна сьмілійше виступити. — — — Отворю дім, котрого брак так страшно дає ся у нас відчувати, зберу, сконцентрую у себе всі наші сили. — — — Не буде так як до тепер, що нераз тяжко навіть зійти ся з одним та з другим; як всі стануть частійше сходити ся, тогди лекше навіть придумати щось розумного. Думка думку родить. В громаді нераз і найдурнійша голова порадить щось розумного. — — — Найгірше, що тепер нема средств на виконанє проєктів. Все

кінчить ся дефіцитами. Хоч они не великі, але все таки неодного знеохочують до роботи. Пізнійше то моя вже кишеня полатає діри — через те люди найбільше наберуть ся духа... як будуть знали, що діло не стане на половині дороги, наберуть більшої віри в успіх і витревалости... От найліпше буде, єсли на якийсь час цілком притихну, щоби потому з тим більшою енерґією наново зачати.

Пригадав собі, що в кишени пріє лист від Гальки. — Жаль мені дівчини... Але на се нема ради. Мусить перетерпіти. Поляментує троха і успокоїть ся. Не може жадати, щоби я для неї посьвятив свою карисру... Що мені з того, що она "вчена"! Я-ж з жінкою не буду вічно говорити о теориях, впрочім і так вже перебалакав з нею все, о чім мож було балакати; до учених розмов маю досить товаришів і не треба на се брати такого тягару, як жінка без капіталів. Мені капіталів треба, бо розум маю свій.

Витягнув з кишені Галин лист і похитав на долоні, як би важив єго тягар.

— Важкий... Певно пішла лібра паперу. Чи не розписує ся она о моїй книжці? Потому певно — своїм звичайом — сходить на психольоґічні проблеми..." Може она має претенсії, щоби я все те прочитав?! — Щасливої дороги! — і вкинув нерозпечатаний лист в отворений канал уличний.

З Добринськими сходив ся вже майже що днини. Або на спацерах, прогульках і фестинах, або у них дома.

*
* *

Надійшла осінь. Стефан прийшов до Добринських в уніформі однорочника.

— Як вам гарно! — заголосили нараз донька і мати. Ґузики зробили вражінє — Стефан в уніформі заважив більше, як десять цивільних Стефанів. Рудецкий пішов цілком в кут.

— Єго навіть не приняли до війска. — І такий каліка думає женити ся! — ха ха — говорила дівчина.

Баби присіли старого. Стара "розумними" арґументами, молода вибухами десперациї.

— Скорше утоплю ся, як би мала вийти за безвусого. Я не можу їсти, як він сидить при тім самім столї.

— Хлопче, — заговорив старий, прикликавши Рудецкого до свого кабінету — роззирай ся за иньшою дівчиною. Моя тебе не хоче.

В годину може потім зайшов до Добриньских Стефан. Дівчина відтягнула єго на бік.

— Щось вам маю сказати... З Рудецким справа порішена.

Стефан поблїд.

— Як?... в який спосіб? — і стер рукою з чола зимний піт.

— Він мав нинї з татком серіозну розмову. — Вже порішено.

Стефан не питав вже другий раз. Прижмурив очи і ждав на смертельний удар. Єму було так, як тому, що привязаний до лавки лежить під топором ґільотини і з прижмуреними очима жде на смертельний удар сталевого вістря.

— Троха менї жаль, що так стало ся, але стало ся — тягнула далї поволи, поволеньки і пасла ся муками Стефана, любувала ся єго лицем, що поблїдло мов сніґ.

— Рудецкий вискочив як бомба з татової канцелярії, затиснув кулаки і просто до мене.

— Чи се правда, що тато казали? — цідив крізь зуби.

— Не знаю, що тато вам казали, бо я не підслухую під дверми — а я бачите підслухувала. — Але єсли они говорили вам, що я не хочу вас і на очи видїти, то се правда.

Рудецкий розкричав ся:

— Я знаю через що се! Знаю куда стежка в горох. Але я з ним порахую ся, — з тим імпертинентом, з тим хлопом. Най не думає собі, що дістане тебе. — Хиба по моїм трупі. — Для нас обох місця на тім сьвітї нема.

— Думаєте, що перепудите мене? — сказала я єму — я не бою ся. І він вас також не злякає ся. Пан Порубальский бє ся лиш на кулї, а стрілець знаменитий. Хочете, то пробуйте щастя. На се Рудецкий вхопив за капелюх і, не попращавши ся, вибіг з хати — я знаю, що се не скінчить ся так траґічно, як він грозить. Він страшний трус.

Дївчина була приготована на вибух радости, подяки, поцїлунки. Але Стефан не рухав ся. Отворив лиш очи і поволи приходив до себе. Блїдий ще підвів ся спокійно з крісла і спокійно простягнув до неї руку.

— Дякую... і знов сїв на крісло...

— Значить можна вже говорити з родичами?

— Можна.

На другий день Стефан в повній ґалї застав обі женщини в сальонї.

— Не знаю, що тато скажуть, що муж скаже.

Панї Добринська пішла до канцеляриї чоловіка. За хвилю вийшла і рукою запросила туди Стефана.

— Сїдайте, прошу — і пан Добринський показав на крісло.

—Наробили-ж ви менї клопоту, наробили! Збаламутили-сьте менї дївчину. Я Сальцю призначив для Рудецкого... так ми се уложили ще з єго батьком... Чого ви так блїднете? Він не входить вже в рахубу — наразї дістав відмову.

Се "наразї" вимовив Добринський з притиском.

— Єсли-б ви — як то каже ся — не були влїзли в дорогу, було би все пішло дуже гладко. Тимчасом ви позакручували голови моїм бабам, і від того часу клопіт в хатї... Отверто скажу вам, що я не дуже рад з того, але — чоловік нераз для сьвятого спокою мусить погодити ся з пантофльом. Тим разом мушу бабам уступити...

— Впрочім може се і добре стало ся, що так склало ся. Може она — а бодай я не помилив ся — буде щасливійша, як з ним.....

— Довго розводити ся не буду, бо я до того не привик. Я люблю "ін медіас рес". — Мій зять має вже з гори назначену кариєру, на котру він мусить згодити ся, єсли хоче дістати панну. Хто би він не був, буде він директором одного з наших банків. Потрібний тут докторський диплльом. Я остиг троха до Рудецкого бо такий вітрогон нїколи доктората не зробить. Про вас говорено менї, що ви до сего нефортунного іспиту маєте всї сьвідоцтва з відзначенєм, що докторат потрафите зробити до року. Всї ваші сьвідоцтва хотів би я видїти... Єсли впущу вас в мій дім, то лиш під такими услівями: За рік будете офіцером. Скінчить ся військова служба, сїдаєте за книжку. До одного, а найдальше до півтора року маєте мати докторат. По докторатї весїлє і піврічний урльоп. Тогди дістанете три тисячі нараз і можете їхати собі в сьвіт за очи на повесїльну подорож. По піврічнім урльопі їдете до Відня і вступаєте на практику до банку, а відтак обіймете посаду в інститутї краєвім. Виправа буде така: все, що потребує жінка, і уряджене таке, як у нас бачите, з тою ріжницею, що все буде нове. Грішми будете діставали тілько, щоби ваші сталі доходи виносили три тисячі річно. Шістьдесять тисяч зложу в банку для жінки і дїтий... От і все, що я мав вам сказати. Тепер ви маєте дати відповідь, але не нинї. Нинї не слухаю. Ідїть до

хати, і розміркуйте собі. Завтра приходіть з відповідию. З-гори відповідаю, що зі сказаного не попущу ні на волосок.

*
* *

Пішов і думав...

— Я до банку — не злий концепт! Ціле житє думав о адвокатуті, а зійшов на банкиря! — Грозить, що не попустить ні на волосок. — Ні нащо пішли би всі мої пляни політичні. — Доробив ся! — нема що казати. Що єму — старому дурневи — до того, який хліб я хочу їсти?! Аби був лиш хліб. Чей же за адвокатом донечка єго не згине з голоду — тим більше, що має власні гроші. — Добре, що завчасу виговорив ся, — доки я ще не попалив мостів за собою. Перепросіть же тепер, заверніть назад свого велебного.

— Галю, моя Галю! Як би ти знала, куди я загнав ся, на яку попав стежку, ти-б заплакала надо мною. — Добре, що час ще завернути. Се-ж ясне, як сонце, що Галька користнійша для мене партия. Правда, що маєтки не відразу будуть, може й з бідою прийдесь познакомити ся, але чоловік бодай паном власної волї, власної особи. Тут маєтки — правда — будуть, але що мені з них! Маскуй ся так довго, терпи мовчки всякі зневаги і муч ся на те лиш, щоби на віки влїзти в ярмо, котре так дуже ненавидів.

Написав до Галї, що тими днями приїде до неї. Заадресував, вложив до кишені і вийшов на улицю, щоби вкинути до скринки.

По дорозї роздумував, як би то він уладив собі житє на случай, коли би оженив ся з Галькою. Став міряти "заміри на сили", що можна буде позволити собі, а що нї, — особливо в початках "самостійного хлїба". — Не дуже вдоволений був з обрахунку. З Салькою усьміхало ся єму вигідне, безжурне житє. З Галькою не бідував би, що правда, але мусів би дуже числити і обмежати ся на найпотребнійші видатки.

— Коби мала бодай тільки, щоби мож було урядити який-такий сальон, — хоч в приближеню подібний до сальону Добринських. Се для політики конче потрібне... Я поза Галичиною сьвіта не бачив... Варто би бодай переїхати через Швайцарію. Не без користи було би і у Відни побути бодай з пів року. Там такі скарби наукові!

Стефан від давна вже марив о Відни, де хотів доповнити свої студиї.

— Як оженю ся з Галькою, то не мож буде о тім і думати... Добринський сам хоче ульокувати мене на якийсь час у Відни.

— А може би поторгувати ся з старим? Може він зрезиґнує з свого банку? — Се відай не легко буде виперсвадувати єму... Хиба би поволи дуже підходив его. І так до весіля ще далеко. Наразі згодити ся на его пляни, а як освоять ся вже з гадкою, що я їх зять, можна буде освоїти їх також з тою гадкою, що чоловік не конче зачинає ся від директора банку, що і адвокат може бути для них добрим зятьом. На се маю ще два роки часу. У війську рік, до докторату рік до півтора року, разом два і пів.

— Але як і тогди не дасть ся переломити? — Тогди тяжко буде мені завертати. — Галя, довідавши ся, що маю вже наречену, готова й сама віддати ся... Півтретя року... великий час! Таки можна би викрутити ся від банку. Сейчас як лиш вийду з війська, здам іспит і вступлю на практику до суду — але так, щоби они о тім не знали. І так лишають мені ще півтора року. По судовій практиці роблю до пів року — докторат і женю ся. По весілю пускає нас на пів року на послюбну подорож. Дає мені нараз три тисячі... Я возьму гроші і вступаю у Відни до адвоката. Три тисячі з тим, що зароблю у адвоката і літературою, вистарчить на два три роки. Потім най старий робить собі з нами, що хоче. Як хоче, най дає решту гроший, а не хоче, най не дає. Тогди буду вже міг жити з власної праці. Впрочім не думаю, щоби він для такої дурниці вирік ся дитини і не дав більше гроший. Для кого-ж їх складав? Шістьдесять тисяч не пропаде нам, бо контрактом зобовязує ся зложити їх в день весіля... Розумний ти, пане Добринський, але не такий, щоби тебе я не піддурив!

Аж руки затер з вдоволеня, що знайшов такий вихід.

— Дівчині не скажу нічо о моїх плянах, бо готова зрадити ся.

Лист до Галї пішов з димом.

*
* *

Стефан вийшов з війська, але до суду не вступив. Се-ж було немислиме, урядити річ так, щоби не довідав ся о тім Добринський.

— Ліпше буде, — думав Стефан — як поспішу з докторатом, оженю ся і замісць в подорож, вступаю до суду у Відни.

Сів за книжку і учив ся.

Товариші Стефана ждали, коли він видасть дальший свій твір, о котрім чули, що перед вступленем до війська був вже до половини го-

товий. По війську мав викінчити і видати, але якось не викінчував і не видавав. — Редактори напастували єго, щоби писав статї, бо нїхто не умів писати так популярно і так живо, як Стефан. Але Стефан зацитькував всїх одним: Учу ся до докторату. Пождіть, аж збуду ся ригорозів. Тогди буду писати тілько, що вам не стане часу читати.

— Не дурний тепер — думав собі Стефан. — Най ждуть, доки я не оженю ся.

Товариші ждали на докторат і діждали ся. Не минуло і пів року, як він справив ся з всїма ригорозами. Лиш лисий редактор не діждав ся статий, нї за вікном книгарнї не побачив нїхто єго книжки.

Стефан оженив ся і виїхав.

Не поїхав просто до Віднï до суду, як собі то колись уложив був.

— Суд не втече. Вперед варто би троха сьвіта звидїти.

Поїхав до Швайцарії, а звідтам до Бог зна' куди.

Минуло пів року. Товариші Стефана довідали ся, що він у Відни, — в банку якімсь.

— Тепер має вільну голову, всякі жерела і материяли під рукою. Тепер він сам один заповнить всї наші видавництва!

Нїхто не сумнївав ся, що так буде.

Написали, що они від него надїють ся. Лист пішов, а відповіди нема. Пішов, другий і третий лист, а Стефан мовчить як скала.

Присів фалдів один з найлїпших товаришів єго молодих лїт, найсердечнїйший колись приятель-товариш і спільник всїх слїз і утїх єго. Написав довгий, предовгий лист. Хоч сердечно писав, та не щадив острих закидів.

Нагадав Стефанови єго минувшість, нагадав пригоди, які спільно переживали, спільні утїхи і розчарованя, хвилї триюмфів і погромів. Змалював, який то завзятий бій розгорів ся тепер на цїлій лїнії, кілько голов, кілько рук і средств потребує нарід український, єсли не хоче дати ся ворогови роздавити.

— Чи ти на віки вирік ся вже товаришів Твоїх? — кінчить приятель. — Чи ти плюнув вже на цїлу минувшість Твою, на ідеали Твоєї молодости?! Єсли вже не хочеш нїчо зробити для справи, поможи бодай Твоїм товаришам, що не "спасли ся бігством" так, як Ти.

Прочитав той лист і гірко усьміхнув ся.

— Ще коби хто иньший писав був, — може не такий гіркий був би той лист, закиди не такі болючі, — але він...

В памяти Стефана пересунуло ся ціле — богате в пригоди житє его. Нагадав собі всї, і найменьші подробиці з часів, коли молода громада стала рвати ся до публичної діяльности. Все те, що перебув з своїм приятелем — автором листу — стануло так живо перед его очима, як би оно нинї діяло ся. Ще будучи в ґімназиї, ходили они "в народ;" засновували тайні кружки, видавали тихцем гектоґрафовані часописи, заставляли плащі, щоби роздобути гроші на аґітаційні поїздки; відчитували собі до пізної ночи перші свої літературні проби. Коли вступили на університет, не устала їх спільна праця. Тогди стала она навіть богатійша в пригоди. Нї одного, нї другого не минули поліцийні секатури, ревізиї і арешти. Своїми публичними виступами дали оба они в рівній мірі перший товчок до нового уґрупованя полїтичних сил. Ціла спільна їх робота була для них обох одним ланцом триюмфів. І тепер, коли гадка — ними обома кинена — заволоділа вже майже цілим житєм народним, коли всї сили суспільні стали збирати ся під его гаслами і прийшла хвиля рішаючого бою, тепер — приятель его стоїть як і давнійше на своїм становиску. Стоїть, та без него!... А він?... Він, один з тих ґенералів, що серед бою покидають армію і утїкають, щоби спочити в пухкім і безпечнім ліжку, знидїти в обіймах любки!

Стефан зітхнув. — Чи не ліпше було менї лишити ся між ними? Правда, богацтва і вигоди, то солодка річ, але чи вічний бій о сьвяту справу, побідні триюмфи і обяви вдячности мас, в оборонї котрих боремо ся — чи они меньше солодкі? — Нї, они сто раз ліпші; они справляли менї більше вдоволенє, робили мене щасливійшим, як всї ті мої богацтва.

— Але на що я викликую духів минувшости, — чо жалую за тим, що минуло і більше не верне ся?! Кождий такий спомин доводить лиш до розпуки, бо підносить до сьвідомости, в яку гниль моральну потонуло ся. Я був би щасливий, єсли-б був не коштував тих роскоший, котрих не можна оплатити грішми. Але коли вже коштував, а тепер не можу, ліпше не нагадувати собі...

— Писати їм статї... помагати в борбі! — Сего я не потрафлю. — Або все, або нїчо. Або посьвятити справі всї свої сили і средства, або цілком усунути ся.

Стефан постановив не розпечатувати більше листів, що прийдуть від его приятелїв з Галичини.

Сидів затуманілий добру годину, а відтак ще раз прочитав лист приятеля, той великий жаль обжалованя.

— Єму треба відписати...

— У тебе слези в очах? — питає жінка. — Які прикрі відомости?

— От пише старий приятель... зле єму веде ся.

— Котрий то?... що пише? Можна прочитати? — питала жінка, беручи лист. —

— Українське письмо — вимовила, скрививши уста, і кинула на стіл.

Стефан задрожав на цілім тілї і поблїд.

— Українське... Як я тобі сказав, що від приятеля, то ти повинна була сама вже доміркувати ся, що лист український. Я не заходив собі в приязнь з такими, що говорять і пишуть по польськи!

— Що тобі? — що ти плетеш?! От я перша, з котрою ти зайшов собі.

— Перша і послїдна, для котрої я упідлив ся. Впрочім не знаю, чи се можна назвати приязнею.

Жінка рушила раменами і відійшла. Став писати лист... Довгу і сердечну сповідь. — Товаришу — кінчив він лист — може би і в менї збудив ся ще чоловік, але у мене самого нема вже сили волї... Щоби вилїзти з тої моральної бездни, в котрій що раз більше потапаю, мусів би я мати над собою опіку, мусів би мати підпору якої приятельської душі, котра би мене розуміла і змагала до тої самої цїли, що і я. Може бути, що тогди віджила би у мене віра в успіх і охота до працї. — Такої приятельської підпори у мене нема і не буде! Яко публичний діяч належу вже до минувшости.

Скінчив лист по півночи, тож лишив експедицию на завтра. Решту ночи перележав на канапі і курив... Рано одержав лист від Петра. Хоч вчера постановив собі був, не читати листів своїх товаришів, отворив. Змістом своїм був сей лист подібний до попередного. Кінчив ся так:

— Судьбою Гальки не жури ся. Завтра, то є в дни, коли дістанеш се письмо, відбуде ся єї слюб.

Застогнав страшним, звірским голосом і повалив ся на землю... Жінка, котра від вечера дула ся і плакала, собі в крик.

— Стефку, дорогий Стефку!... що тобі? — Тоті листи якісь...они всему винні... Біжи за лїкарем! — крикнула до покоївки.

— Не треба... як прийде, викину за двері — разом з тобою! — додав в души.

Мимо того по лікаря післали і він прийшов.

— Дурно трудили-сьте ся, пане. На мою хоробу ви менї не поможете.

— Може як раз поможу?

— Поможете? Єсли маєте на се средство, то вилічіть мене від жінки.

— То тяжко. — Як против більшої части слабостий не маємо лікарства, лиш против їх симптомів, так і тут тяжко знайти щось против самої хороби. Як хороби не переборе сама натура, можемо побороти ся з єї обявами.

— Тут і з обявами ви нічо не вдієте.

— Бром, пане — бром. В найгіршім случаю морфіюм.

Стефан не покористував ся радою лікаря. Цілий день лазив по місті, як сновида. До хати вернув аж пізно в ночи і, не заглядаючи до жінки, запер ся в своїй комнатї.

— За пізно, за пізно! Як би був менї скорше доніс, був би розвів ся з жінкою.

Прочитав — вже може десятий раз — оба листи своїх товаришів і написану вчера відповідь спалив. — Рано написав другу:

— Дорогі Товариші! Cherchez la femme. Се най Вам вистарчить вам за моє оправданє, а Вас всїх най Бог боронить від того ярма і отруї.

На партийні цїли посилаю сим разом 100 зр... жінцї скажу, що згубив. Ваш Стефан.

* * *

Більше нїхто вже не бачив Стефана в українській громадї, товариші не читали більше нї єго листів, нї друкованих праць, хиба однї лиш підписи на — банкових документах.

